

JULKISASIAMIEHEN RATKAISUEHDOTUS

JULIANE KOKOTT

8 päivänä joulukuuta 2005¹

I Johdanto

1. Nyt käsiteltävä asia koskee Alankomaiden sähköteknisten asennustuotteiden tukkukauupan markkinoihin liittynyttä komission kartellimenettelyä. Komissio määräsi kyseisessä menettelyssä, joka kesti ensimmäisistä selvityksistä komission päätökseen yhteensä yli kahdeksan vuotta, Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebiedille (jäljempänä FEG) ja sen jäsenyritykselle, Technische Unie BV:lle (jäljempänä TU) sakkoja EY 81 artiklan 1 kohdan rikkomisista.

2. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimien pysytti tätä koskeneen 26.10.1999 tehdyn komission päätöksen² (jäljempänä riidanalainen päätös) kaikilta osin yhdistetyissä

asioissa T-5/00 ja T-6/00, Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied ym. vastaan komissio, 16.12.2003 antamallaan tuomiolla³ (jäljempänä valituksenalainen tuomio).

3. Yhteisöjen tuomioistuimen käsiteltävänä on nyt valitus, jonka TU on tehnyt ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomiosta.⁴ TU on esittänyt useita valitusperusteita, joissa se vetoaa lähinnä puutteellisiin perusteluihin ja EY 81 artiklan rikkomiseen, minkä lisäksi se arvostelee ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta erityisesti siitä, että se ei ole määrännyt tarvittavia seuraamuksia siitä, että menettely komissiossa on kestänyt liian pitkään.

II Asiaa koskeva lainsäädäntö

4. EY 81 artiklan 1 kohdassa kielletään ”sellaiset yritysten väliset sopimukset, yritys-

¹ – Alkuperäinen kieli: saksa.

² – EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan mukaisesta menettelystä (Asia IV/33.884 – Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied ja Technische Unie) 26 päivänä lokakuuta 1999 tehty komission päätös 2000/117/EY, joka on annettu tiedoksi asiakirjanumerolla K (1999) 3439 (EYVL 2000, L 39, s. 1).

³ – Yhdistetyt asiat T-5/00 ja T-6/00, Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied ym. v. komissio (Kok. 2003, s. II-5761).

⁴ – Yhteisöjen tuomioistuimessa on käsiteltävänä myös FEG:n samasta tuomiosta tekemä valitus (asia C-105/04 P); vrt. kyseisessä asiassa tänään antamani ratkaisuehdotus.

ten yhteenliittymien päätökset sekä yritysten yhdenmukaistetut menettelytavat, jotka ovat omiaan vaikuttamaan jäsenvaltioiden väliin kaupan ja joiden tarkoituksena on estää, rajoittaa tai vääristää kilpailua yhteismarkkinoilla tai joista seuraa, että kilpailu estyy, rajoittuu tai vääristyy yhteismarkkinoilla”.

– –

Sakon suuruutta määrittäessä on otettava huomioon rikkomuksen vakavuuden lisäksi sen kesto.”

5. Komissio voi tällaisissa tapauksissa määrätä asianomaisille yrityksille sakkoja. Tästä säädetään neuvoston asetuksen N:o 17⁵ (jäljempänä asetus N:o 17) 15 artiklan 2 kohdassa seuraavaa:

III Tosiseikasto ja asian käsittelyn vaiheet

”Komissio voi päätöksellään määrätä yrityksille tai yritysten yhteenliittymille sakon, joka on vähintään 1 000 ja enintään 1 000 000 laskentayksikköä taikka tätä suurempi mutta enintään 10 prosenttia kunkin rikkomukseen osallisen yrityksen edellisen tilikauden liikevaihdosta, jos ne tahallaan tai tuottamuksesta:

A Tosiseikasto ja asian käsittelyn vaiheet komissiossa

a) rikkovat [EY 81 artiklan 1 kohtaa]; – –

6. Nyt käsiteltävän riidan taustalla oleva kilpailuasiala koskee sähkötekniisten asennustuotteiden eli esimerkiksi johtojen, kaapelien ja polyvinyylikloridi- eli PVC-putkien tukku-markkinoita Alankomaissa. Komissio totesi, että näillä markkinoilla oli voimassa ns. kollektiivinen yksinoikeusjärjestely, josta yritysten yhteenliittymä FEG oli sopinut muun muassa yritysten yhteenliittymän NAVEG:n⁶ kanssa niin sanotun herrasmiessopimuksen muodossa ja jolla pyrittiin estämään toimitukset muille kuin FEG:n jäsenille. Lisäksi komissio katsoi, että FEG oli rajoittanut jäsentensä vapautta vahvistaa myyntihintansa itsenäisesti.

5 – Asetus N:o 17 (perustamissopimuksen 85 ja 86 artiklan ensimmäinen täytäntöönpanoasetus) (EYVL 1962, 13, s. 204). Tämä asetus on tosin sittemmin korvattu perustamissopimuksen 81 ja 82 artiklassa vahvistettujen kilpailusääntöjen täytäntöönpanosta 16 päivänä joulukuuta 2002 annetulla neuvoston asetuksella (EY) N:o 1/2003 (EYVL 2003, L 1, s. 1). Viimeksi mainittu säädös on kuitenkin tullut voimaan vasta 1.5.2004, joten nyt käsiteltävään asiaan sovelletaan yksinomaan asetusta N:o 17.

6 – Nederlandse Vereniging van Alleenverteenwoordigers op Elektrotechnisch Gebied.

7. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tiivistää asian taustat valituksenalaisen tuomion 3–5 kohdassa seuraavasti:

”3 CEF Holdings Ltd (jäljempänä CEF UK), joka on Yhdistyneeseen kuningaskuntaan sijoittautunut sähkötekniisten tuotteiden tukkukauppias, päätti aloittaa toiminnan Alankomaiden markkinoilla, joille se perusti vuoden 1989 toukokuussa tytäryhtiön, CEF City Electrical Factors BV:n (jäljempänä CEF BV). CEF BV ja CEF UK – – katsoivat kohtaanvansa toimitusongelmia Alankomaissa ja tekivät 18.3.1991 komissiolle valituksen, jonka komissio kirjasi saapuneeksi 18.3.1991.

4 Tämä valitus koski kolmea sähkötekniikan markkinoilla toimivien yritysten yhteenliittymää ja niiden jäseniä. FEG:n lisäksi valitus koski Nederlandse Vereniging van Alleenvertegenwoordigers op Elektrotechnisch Gebied (Alankomaiden sähkötekniikka-alan yksinmyyntiin oikeutettujen myyntiedustajien liitto; jäljempänä NAVEG) ja Unie van de Elektrotechnische Ondernemers (Sähkötekniikka-alan yritysten unioni; jäljempänä UNETO).

5 CEF katsoi, että nämä yhteenliittymät ja niiden jäsenet olivat tehneet kollektiivisia ja vastavuoroisia yksinmyyntisopimuksia Alankomaiden sähkötekniisten tuotteiden jakeluketjun kaikilla tasoilla. Sähkötekniisten tuotteiden tukkukaupiaan on näin ollen lähes mahdotonta asettautua Alankomaiden markkinoille kuulumatta FEG:hen. CEF:n mukaan valmistajat ja niiden myyntiedustajat

tai maahantuojat toimittavat tavaroita ainoastaan FEG:n jäsenille ja asennusurakoitsijat tekevät hankintansa ainoastaan FEG:n jäseniltä. CEF laajensi valituksensa kohdetta 22.10.1991 päivätyllä kirjeellään ilmiantamalla FEG:n ja sen jäsenten väliset hintoja ja hintojen alennuksia koskevat sopimukset sekä sopimukset, joilla pyrittiin estämään se, että CEF voisi osallistua tiettyihin hankkeisiin. Vuoden 1992 tammikuusta lähtien CEF valitti myös tiettyjen sähkötekniisten tuotteiden valmistajien ja FEG:n jäsenenä olevien tukkukauppiaiden välisistä hintoja koskevista vertikaalisista sopimuksista.”

8. Valituksenalaisen tuomion 6–14 kohdassa todetaan lisäksi selvitysten kulusta ja komissiossa käydystä menettelystä seuraavaa:

”6 [Vuoden 1991 kesäkuun ja elokuun välisenä aikana komissio lähetti mm. FEG:lle useita tietojensaantipyyntöjä, jotka perustuivat asetuksen N:o 17 11 artiklaan.]

7 Komissio lähetti 16.9.1991 FEG:lle varoituskirjeen, joka koski tiettyjen sähkötekniisten tuotteiden tavarantoimittajien painostamista olemaan toimittam-

matta tavaroita CEF:lle, FEG:n jäsenten toteuttamaa hintojen ja alennusten yhdenmukaistamista sekä liikevaihtorajaa, jota käytettiin FEG:n jäsenyyden ehtona.

8 Komissio esitti 27.4.1993 kysymyksiä tietyille sähkötekniisten tuotteiden tavaranomittajille asetuksen N:o 17 11 artiklan nojalla.

9 Komissio pyysi 10.6.1994 tietoja FEG:ltä asetuksen N:o 17 11 artiklan nojalla.

10 Komissio teki 8. ja 9.12.1994 asetuksen N:o 17 14 artiklan 3 kohdan nojalla tarkastuksia FEG:ssä ja tietyissä sen jäsenyrityksissä, kuten TU:ssa.

11 Komissio lähetti 3.7.1996 väitetiedoksiannon FEG:lle ja seitsemälle sen jäsenyrityksistä [mm. TU:lle]. Vastauksena tähän väitetiedoksiantoon FEG esitti huomautuksia 13.12.1996 ja TU 13.1.1997.

12 FEG ja TU pyysivät useaan otteeseen komissiolta saada tutustua asiakirjoihin. Saatuaan 16.9.1997 tiedon tietyistä asiaan liittyvistä täydentävistä asiakirjoista kumpikin toimitti komissiolle 10.10.1997 täydentävän muistion vastauksena väitetiedoksiantoon.

13 Suullinen kuuleminen järjestettiin 19.11.1997 kaikkien väitetiedoksiannon adressaattien sekä FEG:n läsnä ollessa.

14 Tämän jälkeen komissio teki 26.10.1999 riidanalaisen päätöksen – –”

B Riidanalainen päätös

9. Komissio totesi riidanalaisessa päätöksessä, että FEG oli rikkonut EY 81 artiklan 1 kohtaa lähinnä kahdella tavalla, ja määräsi tämän perusteella sakkoja. Samalla se totesi, että TU oli osallistunut aktiivisesti FEG:n tekemiin kilpailusääntöjen rikkomisiin. Riidan-

danalaisen päätöksen määräysosan sana- 3 artikla
muoto on seuraava:

"1 artikla

TU on rikkonut perustamissopimuksen
81 artiklan 1 kohtaa osallistumalla aktiivisesti
1 ja 2 artiklassa tarkoitettuihin rikkomisiin.

FEG on rikkonut [EY] 81 artiklan 1 kohtaa
tekemällä NAVEG:n kanssa sopimuksen sekä
yhteensovittamalla menettelytapoja
NAVEG:n ulkopuolisten tavarantoimittajien
kanssa; nämä muodostivat kollektiivisen
yksinoikeusjärjestelyn, jolla pyrittiin estä-
mään toimitukset FEG:hen kuulumattomille.

4 artikla

— —

2 artikla

2. TU:n on viipymättä lopetettava [3 artik-
lassa] tarkoitettut rikkomiset, jos se ei vielä
ole niitä lopettanut.

FEG on rikkonut [EY] 81 artiklan 1 kohtaa
rajoittamalla suoraan ja epäsuorasti jäsen-
tensä vapautta määrätä myyntihintansa.
Tämä toteutettiin hinnoista tehdyn sitovan
sopimuksen, julkaisuista tehdyn sitovan sopi-
muksen ja FEG:n jäsenille jaettujen brutto- ja
nettohintoja koskevien suositusten avulla
sekä tarjoamalla jäsenille neuvottelupaikan,
jossa nämä voivat keskustella hinnoista ja
alennuksista.

5 artikla

1. FEG:lle määrätään 1 ja 2 artiklassa tarkoi-
tetuista rikkomisista 4,4 miljoonan euron
sakko.

2. TU:lle määrätään 3 artiklassa tarkoitettua rikkomisista 2,15 miljoonan euron sakko.

– –”

10. Sakon määrää vahvistaessaan komissio alensi sitä 100 000 eurolla itse myöntämiensä hallinnolliseen menettelyyn liittyneiden sääntöjenvastaisuuksien perusteella, ja niihin kuului erityisesti kyseisen menettelyn liian pitkä kesto.⁷

C Oikeudenkäyntimenettely

11. Sekä FEG⁸ että TU⁹ valittivat riidanalaisesta päätöksestä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimeen, jossa ne vaativat kyseistä tuomioistuinta

– kumoamaan riidanalaisen päätöksen¹⁰

7 – Vrt. riidanalaisen päätöksen johdanto-osan 151–153 perustelukappale.

8 – Asia T-5/00.

9 – Asia T-6/00.

10 – TU vaati asiassa T-6/00 lisäksi toissijaisesti, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin kumoaisi riidanalaisen päätöksen 3 artiklaan sisältyneen toteamuksen, jonka mukaan EY 81 artiklaa oli rikottu.

– toissijaisesti kumoamaan sakkojen vahvistamisesta annetut määräykset

– tai ainakin alentamaan sakkojen määrää ja

– velvoittamaan komission ja sen vaatimuksia tukeneet väliintulijat korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

12. FEG:n väliitoimihakemus ei menestynyt.¹¹

13. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinten ensimmäisen jaoston puheenjohtaja antoi CEF BV:lle ja CEF UK:lle (jäljempänä yhdessä CEF) luvan osallistua oikeudenkäyntiin väliintulijoina tukeakseen komission vaatimuksia.¹²

14. Sen jälkeen kun asiat T-5/00 ja T-6/00 oli yhdistetty suullista käsittelyä ja tuomion antamista varten, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin antoi 16.12.2003 valituksenalaisen tuomion, jossa se

– hylkäsi kanteet ja

11 – Asia T-5/00 R, FEG v. komissio, määräys 14.12.2000 (Kok. 2000, s. II-4121) ja asia C-7/01 P(R), FEG v. komissio, määräys 23.3.2001 (Kok. 2001, s. I-2559).

12 – Yhdistetyt asiat T-5/00 ja T-6/00, määräys 16.10.2000.

- velvoitti kantajat korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

- velvoittamaan valittajan korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

15. TU vaatii nyt valituskirjelmässään, joka on saapunut yhteisöjen tuomioistuimen kirjaamoon 3.3.2004, yhteisöjen tuomioistuinta

17. Väliintulija CEF vaatii puolestaan yhteisöjen tuomioistuinta

- kumoamaan yhdistetyissä asioissa T-5/00 ja T-6/00 tai ainakin asiassa T-6/00 annetun valituksenalaisen tuomion ja ratkaisemaan asian lopullisesti itse siten, että toisessa luetelmakohdassa esitetty vaatimus otetaan huomioon, tai toissijaisesti kumoamaan tuomion ja palauttamaan asian ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ratkaistavaksi
- kumoamaan riidanalaisen päätöksen kokonaan tai ainakin osittain, vähintään kuitenkin siten, että uudella päätöksellä alennetaan olennaisesti sille määrättyjä sakkoja ja
- velvoittamaan komission korvaamaan oikeudenkäyntikulut, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa aiheutuneet kulut mukaan lukien.

- jättämään valituksen kokonaan tutkimatta, koska sen tutkittavaksi ottamisen edellytykset selvästi puuttuvat, tai ainakin hylkäämään sen perusteettomana ja

- velvoittamaan valittajan korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

18. Yhteisöjen tuomioistuimessa valitusta käsiteltiin aluksi kirjallisesti ja sittemmin 22.9.2005 – yhdessä asian C-105/04 P kanssa – suullisesti.

16. Komissio vaatii yhteisöjen tuomioistuinta

IV Toinen, kolmas ja neljäs valitusperuste sekä viidennen valitusperusteen ensimmäinen ja kolmas osa

- jättämään valituksen kokonaan tutkimatta tai ainakin hylkäämään sen perusteettomana ja

19. TU arvostelee toisessa, kolmannessa ja neljännessä valitusperusteessaan sekä viidennen valitusperusteen ensimmäisessä ja kol-

mannessa osassa valituksenalaisen tuomion useita kohtia, joissa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimien käsittelee erikseen komission toteamuksia kartellilainsäädännön rikkomisista sekä näiden rikkomisten kestoa.

20. Ennen kuin näitä valitusperusteita arvioidaan erikseen, on mielestäni asianmuksista muistuttaa arviointiperusteesta, joka ilmenee EY 225 artiklan 1 kohdasta ja EY 58 artiklan 1 kohdasta ja jonka yhteisöjen tuomioistuin on vahvistanut vakiintuneessa oikeuskäytännössään muutoksenhakumenetelyjen yhteydessä:¹³ muutoksenhaku voi koskea ainoastaan oikeudellisia kysymyksiä. Tämän vuoksi ainoastaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on toimivaltainen toisaalta määrittämään ratkaisun perustaksi asetettavan tosiseikaston ja toisaalta arvioimaan tätä tosiseikastoa ja näyttöä, eikä tosiseikaston ja näytön arviointi ole sellainen oikeuskysymys, että se sinänsä kuuluisi yhteisöjen tuomioistuimen harjoittaman valvonnan piiriin.

21. Laissa asetettuja edellytyksiä ei täytä valitus, jossa vain toistetaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa jo esitetyt perusteet ja väitteet, ilman että valitukseen edes sisältyisi perusteluja, joiden tarkoituksena olisi erityisesti osoittaa valituksenalaiseen tuomioon sisältyvä oikeudellinen virhe. Tällaisella valituksella tosiasiaa pyritään todellisuudessa ainoastaan siihen, että kanne

tutkitaan uudelleen, mikä ei kuulu yhteisöjen tuomioistuimen toimivaltaan.¹⁴

22. Toinen, kolmas ja neljäs valitusperuste sekä viidennen valitusperusteen ensimmäinen ja kolmas osa on tutkittava seuraavassa edellä mainittujen seikkojen valossa.

A Toinen valitusperuste: asianomaisten puolesta puhuvien todisteiden huomiotta jättäminen väitetiedoksiannon antamista edeltävän ajan osalta

23. TU väittää toisessa valitusperusteessaan, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on perustellut tuomionsa puutteellisesti ja ristiriitaisesti, kun tämä ei ole hyväksynyt tiettyjä kirjelmiä sen puolesta puhuviksi todisteiksi, kun ne oli laadittu komission selvitysten alkamisen tai komission varoituskirjeen toimittamisen jälkeen mutta ennen väitetiedoksiannon antamista.

24. Tämä valitusperuste, joka liittyy läheisesti ensimmäiseen valitusperusteeseen, koskee erityisesti valituksenalaisen tuomion 196

13 – Vrt. esim. asia C-37/03 P, BioID v. sisämarkkinoiden harmonisointivirasto, tuomio 15.9.2005 (Kok. 2005, s. I-7975, 43 ja 53 kohta) ja yhdistetyt asiat C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P ja C-219/00 P, Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomio 7.1.2004 (Kok. 2004, s. I-123, 47–49 kohta, ns. sementtitapaus).

14 – Asia C-352/98 P, Bergaderm ja Goupil v. komissio, tuomio 4.7.2000 (Kok. 2000, s. I-5291, 35 kohta); asia C-234/02 P, Euroopan oikeusasiamies v. Lamberts, tuomio 23.3.2004 (Kok. 2004, s. I-2803, 77 kohta) ja asia C-286/04 P, Eurocermex v. sisämarkkinoiden harmonisointivirasto, tuomio 30.6.2005 (Kok. 2005, s. I-5797, 50 kohta).

ja 208 kohtaa. Niissä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin arvioi komissiolle esitettyjen kolmansilta osapuolilta peräisin olevien eri kirjelmien arvoa todisteena, ja TU:n mielestä ne puhuvat kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn osalta esitettyjä toteamuksia vastaan. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tekee siinä yhteydessä sen päätelmän, että asianomaisilla kirjelmillä ei voitu horjuttaa komission toteamusta, jonka mukaan FEG:n ja NAVEG:n välinen herrasmieksopimus oli käytännössä pantu täytäntöön.¹⁵

25. TU vetoaa tätä vastaan siihen, että valituksenalainen tuomio on *jo sellaisenaan ristiriitainen*. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei yhtäältä hyväksy asianomaisten puolesta puhuviksi kirjelmiä, jotka ovat peräisin komission varoituskirjeen jälkeiseltä ajalta mutta ennen väitetiedoksiannon antamista. TU:ta kohdellaan siis näytön arvioinnin osalta syytettynä jo varoituskirjeestä lähtien. Toisaalta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei kuitenkaan pidä TU:ta vielä syytettynä, kun kyseessä on käsittelyaikojen kohtuullisuutta koskevan periaatteen soveltamisen alkamisajankohdan määrittäminen. Siltä osin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin pitää vasta väitetiedoksiannon antamista ratkaisevana. Varoituskirjeen ajankohtaan liittyvät ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen päätelmät eivät siten ole pitäviä. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin käyttää kahta eri arviointiperustetta.

26. Se, ovatko ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomion perustelut ristiriit-

taiset, on oikeudellinen kysymys, joka voidaan sellaisenaan esittää muutoksenhaun yhteydessä.¹⁶ Tältä osin TU:n valitus on siis tutkittava.

27. Toisin kuin TU näyttää kuitenkin esittävän, kirjelmien todistusvoiman arvioinnilla ja käsittelyaikojen kohtuullisuuden arvioinnilla ei ole mitään tekemistä keskenään. Vastaa-vasti myöskään valituksenalaisen tuomion kaksi kohtaa, joissa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tutkii menettelyn kestoja ja riidanalaisten kirjelmien todistusvoimaa, eivät ole minkäänlaisessa johdonmukaisessa yhteydessä keskenään, joten ne eivät voi olla myöskään sisällöllisesti ristiriidassa keskenään, kuten TU väittää.

28. Erityisesti yksistään se seikka, että tietty kirjelmä laadittiin *ennen* väitetiedoksiannon antamista, ei välttämättä merkitse sitä, että tämä kirjelmä olisi asianomaisten puolesta puhuva todiste. Yhtä vähän kirjelmä, joka on laadittu väitetiedoksiannon *jälkeen*, on välttämättä asianomaista vastaan puhuva todiste. Kirjelmää on pikemminkin tutkittava aina siten, että otetaan huomioon kaikkien yksittäiseen tapaukseen liittyvien seikkojen vaikutus sen todistusvoimaan. Oletetusti asianomaisten puolesta puhuva todiste saattaa esimerkiksi muuttua arvottomaksi sen vuoksi, että syntyy päätöksen kohteena olevien aloitteesta ja sellaisena ajankohtana, jolloin oli jo selvää, että komissiolle oli alustavia epäilyksiä kartellilainsäädännön rik-

15 – Vrt. myös valituksenalaisen tuomion 209 kohta.

16 – Asia C-401/96 P, Somaco v. komissio, tuomio 7.5.1998 (Kok. 1998, s. I-2587, 53 kohta) ja asia C-185/95 P, Baustahlgewebe v. komissio, tuomio 17.12.1998 (Kok. 1998, s. I-8417, 25 kohta). Vastaavasti myös asia C-208/03 P, Le Pen v. parlamentti, tuomio 7.7.2005 (Kok. 2005, s. I-6051, 45 kohta, ei vielä julkaistu oikeustapauskokoelmassa).

komisesta ja asianomaisia yrityksiä oli siis varoitettu ("in tempore suspecto"). Juuri tämän yksittäistapaukseen liittyvän arvioinnin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on tehnyt oikeudellisesti virheettömällä tavalla valituksenalaisessa tuomiossa.

myös sekä FEG:n ja NAVEG:n väliseen kollektiiviseen yksinoikeusjärjestelyyn ("her-rasmiessopimus") että yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin, joilla tämä järjestely on ulotettu koskemaan NAVEG:hen kuulumattomia yrityksiä, samoin kuin myös hintojen vahvistamista koskeneeseen järjestelyyn.¹⁷

29. Näin ollen toinen valitusperuste on tutkittava, mutta se on perusteeton.

32. TU esittää tästä lähinnä kolme näkökoh-taa, jotka muodostavat samalla tämän vali-tusperusteen kolme osaa.

B Kolmas valitusperuste: Näytön esittämi-nen siitä, että TU on vastuussa todetuista kilpailusääntöjen rikkomisista

30. TU väittää kolmannessa valitusperus-teessaan, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on tehnyt oikeudellisen virheen tai ainakin perustellut tuomiotaan käsittä-mättömällä tavalla, kun se on todennut, että komissio on perustellusti katsonut sen ole-van vastuussa riidanalaisen päätöksen 1 ja 2 artiklassa todetuista kilpailusääntöjen rik-komisista.

1. TU:n osallistuminen kollektiiviseen yksin-oikeusjärjestelyyn (kolmannen valitusperus-teen ensimmäinen osa)

33. TU väittää kolmannen valitusperusteen ensimmäisessä osassa lähinnä, että ensim-mäisen oikeusasteen tuomioistuin on jättä-nyt useita seikkoja huomiotta tutkiessaan, oliko komissio menetellyt perustellusti kat-soessaan TU:n osallistuneen aktiivisesti kol-lektiiviseen yksinoikeusjärjestelyyn.

31. Tämä valitusperuste liittyy erityisesti valituksenalaisen tuomion osaan, joka on otsikoitu "Kumoamisvaatimukset", ja sen III jaksoon. Siinä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tutkii erikseen, voidaanko TU:n katsoa olevan vastuussa riidanalaisen päätöksen 1 ja 2 artiklassa todetuista EY 81 artiklan 1 kohdan rikkomisista. Ensिम-mäisen oikeusasteen tuomioistuin päättelee, että komissio on oikeutetusti katsonut, että TU on osallistunut aktiivisesti järjestelyyn ja

34. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ensinnäkään ota huomioon sitä, että FEG:n hallituksessa TU:n edustajaksi katsottu hen-kilö ei todellisuudessa ollut sidottu sen ohjeisiin, ja hän oli velvoitettu toimimaan

¹⁷ – Vrt. erityisesti valituksenalaisen tuomion 360, 367 ja 379 kohta.

ainoastaan kyseisen järjestön eikä TU:n etujen nimissä; ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimien jättää huomiotta FEG:n säännöt ja Alankomaiden yhdistyslainsäädännön. Toiseksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on katsonut perusteettomasti, että FEG:n ja yhden sen tärkeimmän jäsenyrityksen eli TU:n välillä oli jo alun perin hyvin samat intressit.¹⁸ Kolmanneksi se, että TU:lla oli vuosia jäsen FEG:n hallituksessa ja että se osallistui tällä tavoin useimpiin – joskaan ei kaikkiin – merkittäviin kokouksiin, ei ole riittävä syy olettaa, että se olisi osallistunut henkilökohtaisesti ja aktiivisesti kollektiiviseen yksinoikeusjärjestelyyn; usein toistuva läsnäolo FEG:n johtoeleimissa ja välitön osallistuminen FEG:n politiikan laatimiseen ovat selvästi eri asioita. Tämän lisäksi TU arvostelee ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta perustelujen puuttumisesta sekä ilmeisestä virheestä siltä osin kuin se toteaa valituksenalaisen tuomion 351 kohdassa, että TU oli ollut FEG:ssä ”keskeisessä asemassa kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn osalta”. Komissio ei käytä riidanalaisessa päätöksessä käsitettä ”keskeinen asema”.

35. Komissio väittää CEF:n tukemana, että TU:n väite on jätettävä tutkimatta, koska sillä ainoastaan kyseenalaistetaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tosiseikoista esittämä arviointi.

18 – Riidanalaisen päätöksen 69 perustelukappaleessa ja valituksenalaisen tuomion 353 kohdassa käytetään käsitettä ”jokseenkin yhteneväiset intressit”.

36. Todellisuudessa TU:n väitteet koskevat lähinnä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kyseiseen tapaukseen liittyvistä konkreettisista seikoista tekemää arviointia: oliko TU yksi FEG:n tärkeimmistä jäsenyrityksistä ja oliko sillä keskeinen asema tässä ammatillisessa yhteenliittymässä, oliko sillä ollut – voimassa olevista järjestön säännöistä ja yhdistyslainsäädännöstä riippumatta – vuosien ajan vaikutusvaltaa FEG:n johtohenkilöihin ja voitiinko olettaa, että sen ja FEG:n intressit olivat jokseenkin yhteneväiset, nämä kaikki ovat tosiseikkojen ja näytön arviointiin liittyviä kysymyksiä, joita yhteisöjen tuomioistuin ei voi tutkia muutoksenhaun yhteydessä.¹⁹ Tältä osin TU:n väitteet on siis jätettävä tutkimatta.²⁰

37. Lähemmässä tarkastelussa kolmas valitusperuste ei kuitenkaan sisällä pelkkää ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tosiseikoista esittämän arvioinnin arvostelua tai ensimmäisessä oikeusasteessa esitettyjen väitteiden toistamista.²¹ TU vetoaa tämän lisäksi siihen, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on jättänyt tuomiossaan huomiotta vaatimukset, joita lainsäädännössä on asetettu sen toteen näyttämiseksi, että se on osallistunut EY 81 artiklan 1 kohdan rikkomisiin, eikä ole ainakaan perustellut tuomiotaan tältä osin sääntöjenmukaisesti. Se, mitä

19 – Vrt. tämän ratkaisuehdotuksen 20 kohta.

20 – Vaikka katsottaisiin, että TU:n väitettä käsitteen ”keskeinen asema” käyttämisestä pitäisi pitää väitteenä, jonka mukaan tosiseikat olisi otettu *vääristyneellä tavalla* huomioon, ja se pitäisi siitä syystä tutkia, se on joka tapauksessa perusteeton. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen käyttämä käsite ”keskeinen asema” vastaa näet oleellisesti osin komission riidanalaisessa päätöksessä käyttämää käsitettä ”keskeinen asema, jota voidaan tarkastella erikseen” (vrt. tältä osin riidanalaisen päätöksen 69 perustelukappale).

21 – Vrt. tältä osin valituksenalaisen tuomion 351 kohta, jossa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ottaa TU:n ensimmäisessä oikeusasteessa esittämät vastaavat väitteet lähtökohdaksi, kun se esittää näkemyksensä TU:n osallistumisesta kollektiiviseen yksinoikeusjärjestelyyn.

todistelua koskevia vaatimuksia komission on kartellipäätöksessään täytettävä, erityisesti se, *millaisiin todisteisiin* se voi nojautua, kun se toteaa yrityksen osallistuneen aktiivisesti kartelliin, on oikeudellinen kysymys, jonka yhteisöjen tuomioistuin voi tutkia muutoksenhaun yhteydessä.

38. Näin tulkittuna kolmannen valitusperusteen ensimmäinen osa on siis tutkittava. Asiakysymyksen osalta sitä ei voida kuitenkaan hyväksyä.

39. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin pitää näet perustellusti lähtökohtana sitä, että ammatillisen yhteenliittymän jäsenen ei voida automaattisesti katsoa olevan vastuussa yhteenliittymän lainvastaisista menettelytavoista.²² Komission tehtävänä on osoittaa, että ammatillisen yhteenliittymän jäsenyritys on osallistunut aktiivisesti sen lainvastaisiin menettelytapoihin ja siten myös itse rikkonut EY 81 artiklan 1 kohtaa.

40. Näyttö tällaisesta osallistumisesta voi kuitenkin perustua myös aihetodisteisiin. Yhteisöjen tuomioistuin myöntää nimenomaisesti, että on tavanomaista, että kilpailunvastaisiin menettelytapoihin ja sopimukseen liittyvät toimenpiteet toteutetaan vaivih-

kaa ja että niihin liittyvien asiakirjojen määrä pidetään mahdollisimman vähäisenä. Kirjelmät, esimerkiksi kokouksen pöytäkirjat, ovat normaalisti vain hajanaisia ja vähäisiä, joten usein on välttämätöntä muodostaa kuva tietyistä yksityiskohdista päättelämällä. Vastaavasti useimmissa tapauksissa kilpailunvastaisen menettelytavan tai sopimuksen olemassaolo on pääteltävä tietyistä yhteensattumista ja indisioista, jotka yhdessä tarkasteltuina voivat muun johdonmukaisen selityksen puuttuessa olla osoitus kilpailusääntöjen rikkomisesta.²³

41. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan on erityisesti riittävää, että komissio osoittaa kyseessä olevan yrityksen osallistuneen kokouksiin, joiden aikana on tehty kilpailua rajoittavia sopimuksia, ilman että kyseinen yritys olisi selvästi vastustanut niitä, jotta komissio voi osoittaa riittävällä tavalla kyseisen yrityksen osallistuneen kartelliin. Jos osallistuminen tällaisiin kokouksiin on näytetty toteen, kyseisen yrityksen on esitettävä selvitystä siitä, että se ei osallistunut kyseisiin kokouksiin rajoittaakseen kilpailua, ja osoitettava ilmoittaneensa kilpailijoilleen, että se osallistui näihin kokouksiin eri tarkoituksessa kuin ne.²⁴

23 – Edellä alaviitteessä 13 mainitussa ns. sementtitapauksessa annetun tuomion 55–57 kohta.

24 – Yhdistetyt asiat C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P–C-208/02 P ja C-213/02 P, Dansk Rørindustri ym., tuomio 28.6.2005 (Kok. 2005, s. I-5425, 142 kohta sekä 143 ja 144 kohta); edellä alaviitteessä 13 mainittu ns. sementtitapaus, erityisesti tuomion 81 kohta sekä myös 82–85 kohta; lisäksi asia C-49/92 P, komissio v. Anic Participazioni, tuomio 8.7.1999 (Kok. 1999, s. I-4125, 87 ja 96 kohta) ja asia C-199/92 P, Hüls v. komissio, tuomio 8.7.1999 (Kok. 1999, s. I-4287, 155 kohta).

22 – Valituksenalaisen tuomion 355 kohta.

42. Yritys voi olla mahdollisesti edustettuna myös välillisesti "hallituksen jäsenensä" välityksellä kokouksissa, joita järjestetään yhteenliittymän, esimerkiksi ammatillisen yhteenliittymän hallituksen piirissä. Näin voidaan olettaa esimerkiksi silloin, kun jollain ammatillisen yhteenliittymän hallituksen jäsenellä on erityisen läheinen suhde asianomaiseen yritykseen esimerkiksi sen vuoksi, että hän on päätoimensaan tämän yrityksen palveluksessa, on saanut paikkansa hallituksessa tämän yrityksen aloitteesta ja ajaa siellä sen etuja – ainakin tosiasiallisesti, ellei oikeudellisesti. Ei ole realistista pitää ratkaisevana seikkana hänen virallista asemaansa yrityksen edustajana, määräysvallan olemassaoloa eikä näyttöä siitä, että yritys olisi antanut konkreettisia ohjeita hallituksen jäsenelle.

43. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei näin ollen ole tehnyt oikeudellista virhettä, kun se on sallinut komission esittävän aiheutusteisiin perustuvaa näyttöä TU:n aktiivisesta osallistumisesta FEG:n kartellisääntöjen rikkomisiin. Toisin kuin TU väittää, se ei tehnyt virhettä myöskään katsoessaan, että TU:n henkilöstön osallistuminen FEG:n hallituksen kokouksiin sekä vaikuttaminen tätä kautta FEG:n politiikan laatimiseen merkitsi aktiivista eikä vain passiivista osallistumista kilpailusääntöjen rikkomisiin. Tosiseikkojen ja näytön arviointi yksittäistapauksessa on toinen kysymys, jonka tutkimiseen yhteisöjen tuomioistuin ei ole toimivaltainen.

44. Näin ollen kolmannen valitusperusteen ensimmäinen osa on osittain jätettävä tutkimatta, ja osittain se on perusteeton.

2. Osallistuminen kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn ulottamiseen NAVEG:hen kuulumattomiin yrityksiin (kolmannen valitusperusteen toinen osa)

45. Kolmannen valitusperusteen toisen osan väitteet ovat laajuudeltaan pitkälti samat kuin ensimmäisen osan. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on tehnyt TU:n mielestä oikeudellisen virheen tai ainakin perustellut tuomiotaan virheellisesti myös siltä osin kuin kyseessä on kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn ulottaminen koskemaan NAVEG:hen kuulumattomia yrityksiä, kun se on pitänyt TU:n aktiivista osallistumista toteen näytettynä. TU arvostelee erityisesti sitä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on pitänyt merkittävänä osoituksena sen osallistumisesta tekoihin sitä, että TU oli yksi FEG:n tärkeimmistä jäsenyrityksistä ja että se oli ollut pitkään keskeytyksittä edustettuna FEG:n hallituksessa ja osallistunut FEG:n politiikan laatimiseen ilman, että se olisi virallisesti irtisanoutunut tästä politiikasta. Pelkkä TU:n edustajien jäsenyyden FEG:n hallituksessa ei voi missään tapauksessa olla osoitus TU:n osallistumisesta rikkomiseen vuoden 1991 jälkeen.

46. Kuten kolmannen valitusperusteen ensimmäisessä osassa, myös tässä toisessa osassa pyritään lähinnä kyseenalaistamaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tosiseikoista ja näytöstä esittämä arviointi. TU:n väitteet on siis jätettävä siltä osin tutkimatta.²⁵

47. Siltä osin kuin TU vetoaa lisäksi siihen, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on jättänyt tuomiossaan huomiotta sen osallistumisesta todettuihin kilpailusääntöjen rikkomisiin esitettävälle näytölle lainsäädännössä asetetut vaatimukset, väite on tutkittava mutta se on asiasisällöltään perusteeton. Kuten edellä on todettu, aihetodisteiden käyttäminen on näet sallittua.²⁶ Tällaisiin aihetodisteisiin kuuluvat tässä tapauksessa erityisesti TU:n osallistuminen kokouksiin sitä lähellä olevien FEG:n hallitukseen kuuluvien henkilöiden välityksellä samoin kuin sen osallistuminen tässä yhteydessä FEG:n politiikan laatimiseen, ja tämä on kiistatonta myös vuoden 1991 jälkeisen ajan osalta.²⁷

48. Näin ollen myös kolmannen valitusperusteen toinen osa on osittain jätettävä tutkimatta, ja osittain se on perusteeton.

3. TU:n osallistuminen hintojen vahvistamista koskeneeseen järjestelyyn (kolmannen valitusperusteen kolmas osa)

49. TU arvostelee kolmannen valitusperusteensa kolmannessa osassa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että se on perusteettomasti hyväksynyt komission esittämät todisteet TU:n aktiivisesta osallistumisesta hintojen vahvistamista koskeneeseen järjestelyyn.

50. TU arvostelee erityisesti sitä, että sen on pelkästään FEG:n jäsenyyden perusteella katsottu olevan vastuussa tämän yritysten yhteenliittymän sitovista päätöksistä, jotka koskivat kiinteitä hintoja ja julkaisuja. TU:n mielestä sen aktiivisesta osallistumisesta tällaisiin päätöksiin samoin kuin FEG:n muihin hintojen vahvistamiseen liittyneisiin lainvastaisiin toimenpiteisiin olisi pitänyt esittää konkreettista näyttöä.

51. Tämä väite perustuu valituksenalaisen tuomion virheelliseen tulkintaan. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ole missään tapauksessa katsonut TU:n olevan jäsenyrityksenä automaattisesti vastuussa ammatillisen yhteenliittymän eli FEG:n lainvastaisista menettelytavoista. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on esittänyt pikemminkin nimenomaisia toteamuksia TU:n aktiivisesta

²⁵ – Vrt. tämän ratkaisuehdotuksen 20 ja 36 kohta.

²⁶ – Vrt. tämän ratkaisuehdotuksen 40–43 kohta.

²⁷ – Vrt. tästä esim. valituksenalaisen tuomion 365 kohta.

osallistumisesta. Se on ensinnäkin viitannut TU:n osallistumiseen sen edustajiksi katsottavien FEG:n hallituksen jäsenten välityksellä²⁸ ja tämän lisäksi esittänyt konkreettisenä tekona hintatiedot, joita TU välitti FEG:lle.²⁹

52. Näin ollen myös kolmannen valitusperusteen kolmas eli viimeinen osa on perusteeton.

C Neljäs valitusperuste: kilpailusääntöjen rikkomisten keston arviointi

53. TU väittää neljännessä valitusperusteessaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tehneen oikeudellisen virheen toteamuksissaan, jotka koskivat todettujen kilpailusääntöjen rikkomisten kestoja ja sitä, että kyseessä olivat jatkuvat rikkomiset, tai ainakin perustelleen niitä puutteellisesti.

54. Tämä valitusperuste kohdistuu valituksenalaisen tuomion 406–413 kohtaan, joissa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin käsittelee riidanalaisten kartellisääntöjen rikkomisten kestoja. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin pysyttää siinä lopuksi komission toteamukset ja katsoo, että kyseessä ovat yhtenäiset ja jatkuvat kilpailusääntöjen rikkomiset.³⁰

28 – Valituksenalaisen tuomion 377 kohta; vrt. lisäksi tämän ratkaisuehdotuksen 42 kohta.

29 – Valituksenalaisen tuomion 378 kohta.

30 – Vrt. erityisesti valituksenalaisen tuomion 406 ja 413 kohta.

55. TU:n neljännen valitusperusteen kolme osaa koskevat tätä³¹. Siltä osin kuin TU esittää valituskirjelmänsä muissa kohdissa, erityisesti kolmannen valitusperusteensa toisessa osassa³² sekä viidennen valitusperusteen ensimmäisessä osassa vastaavia perusteluja, sen lausumia käsitellään jäljempänä.

56. TU väittää lähinnä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen valituksenalaisen tuomionsa perustaksi omaksuma näkemys kilpailusääntöjen rikkomisten kestosta ja siitä, että rikkomiset ovat olleet jatkuvia, on virheellinen ja siinä jätetään huomiotta erityisesti hintojen vahvistamista koskeneen järjestelyn yksittäisten osatekijöiden heterogeenisyys. Myös TU:n osallistuminen hintojen vahvistamista koskeneeseen järjestelyyn on ollut erittäin vähäistä.

57. On ilmeistä, että TU pyrkii tällä tavoin lähinnä saamaan yhteisöjen tuomioistuimen tutkimaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen esittämän tosiseikkoja koskevan arvioinnin. Tältä osin sen väitteet on siis jätettävä tutkimatta.³³

31 – Neljännen valitusperusteen ensimmäinen osa koskee kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn kestoja (riidanalaisen päätöksen 1 artikla), toinen osa hintojen vahvistamista koskeneen järjestelyn kestoja (riidanalaisen päätöksen 2 artikla) ja kolmas osa sitä, miten pitkään TU on osallistunut näihin kahteen kilpailusääntöjen rikkomiseen (riidanalaisen päätöksen 3 artikla).

32 – Valituskirjelmän 61 kohta.

33 – Ks. tämän ratkaisuehdotuksen 20 kohta.

58. TU:n arvostelu ei kuitenkaan koske yksinomaan tätä. Se esittää lisäksi kaksi väitettä, jotka koskevat oikeudellisia perusteita, jotka ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen on otettava huomioon arvioi-
dessaan kilpailusääntöjen rikkomisten kes-
toa. Siltä osin sen lausumat koskevat oikeu-
dellisia kysymyksiä, ja ne on sen vuoksi
tutkittava.

59. TU väittää ensinnäkin, että ensimmäisen
oikeusasteen tuomioistuin ei ole osoittanut,
onko olemassa ”kokonaissuunnitelma” ja
”sama tarkoitus”, jotka yksin voisivat tehdä
useista menettelytavoista yhden jatkettun
kilpailusääntöjen rikkomisen.

60. Jotta eri toimenpiteitä voitaisiin pitää
yhtenäisenä kilpailusääntöjen rikkomisena,
edellytetään käytännössä, että ne ”kuuluvat
’kokonaissuunnitelmaan’, koska niiden
yhteisenä tavoitteena on kilpailun vääristä-
minen yhteismarkkinoiden sisällä”.³⁴

61. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin
ei ole missään tapauksessa jättänyt tätä
edellytystä huomiotta. Se on pikemminkin
omistanut valituksenalaisen tuomion 340–
343 kohdassa kyseisten kilpailusääntöjen
rikkomisten kokonaistarkastelulle oman eril-
lisen jakson. Siinä se on erityisesti esittänyt,
että molemmilla TU:n osalta syyksi luetulla
kilpailusääntöjen rikkomisella eli kollektiivi-
sella yksinoikeusjärjestelyllä ja hintojen vah-
vistamista koskeneilla yhdenmukaistetuilla
menettelytavoilla oli ”sama kilpailunvastai-

nen tarkoitus” eli ”pitää hinnat kilpailuhin-
toja korkeammalla tasolla”.³⁵ Tästä ensim-
mäisen oikeusasteen tuomioistuimen totea-
muksesta seuraa samalla implisiittisesti, että
kumpikin kilpailusääntöjen rikkomisista
erikseen tarkasteltuna eli kollektiivinen
yksinoikeussopimus sekä hintojen vahvista-
miseen liittyvät yhdenmukaistetut menette-
lytavat ovat kohdistuneet kyseiseen yhtenäi-
seen päämäärään. Tähän ensimmäisen
oikeusasteen tuomioistuin nojautuu, kun se
esimerkiksi valituksenalaisen tuomion
406 kohdassa korostaa kyseisten kilpailu-
sääntöjen rikkomisten yhtenäisyyttä.

62. Tämän vuoksi TU:n väite, joka koskee
”kokonaissuunnitelmaa” ja ”samaa tarkoi-
tusta”, on perusteeton.

63. Toiseksi TU väittää, että ensimmäisen
oikeusasteen tuomioistuin on perusteetto-
masti hyväksynyt kilpailusääntöjen rikkomis-
ten keston osalta komission näytön, jossa on
nojauduttu yksinomaan puutteellisiin ja epä-
suoriin todisteisiin.

64. Kuten kolmannen valitusperusteen
yhteydessä jo todettiin, indisioiden ja yhteen-
sattumiin perustuva näytön esittäminen on
kartellimenettelyissä sallittua.³⁶ On itsestään
selvää, että tällaiset indisiot ja yhteensattu-
mat – eli TU:n henkilöstön jatkuva osallis-
tuminen FEG:n hallituksen kokouksiin, myös

34 – Edellä alaviitteessä 13 mainitussa ns. sementtitapauksessa
annetun tuomion 258 ja 260 kohta.

35 – Valituksenalaisen tuomion 342 kohta.

36 – Vrt. tältä osin tämän ratkaisuehdotuksen 40 ja 41 kohta.

vuoden 1991 jälkeen – eivät anna ainoastaan tietoja pelkästä kilpailunvastaisten menettelytapojen tai sopimusten olemassaolosta vaan myös jatkuvien kilpailunvastaisten menettelytapojen kestosta tai kilpailunvastaisten sopimusten soveltamisajanjaksosta.

suuruuteen, käsitellään sen sijaan myöhemmin erikseen ensimmäisen valitusperusteen yhteydessä.³⁷

65. TU:n esitys on siis perusteeton myös tältä osin.

66. Näin ollen TU:n neljäs valitusperuste on osittain jätettävä tutkimatta, ja osittain se on perusteeton.

D Viidennen valitusperusteen ensimmäinen ja kolmas osa: sakkojen suuruus

67. TU arvostelee viidennessä valitusperusteessaan toteamuksia, jotka ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on esittänyt sakkojen suuruudesta. Tämä valitusperuste on kolmiosainen, ja seuraavassa esitetty koskee ensimmäistä ja kolmatta osaa. Toinen osa, joka koskee hallintomenettelyn liian pitkän keston mahdollisia vaikutuksia sakkojen

1. Tutkimuksen laajuus

68. Kun yhteisöjen tuomioistuin tutkii muutoksenhaun yhteydessä väitteitä, jotka koskevat sakkojen suuruutta, jonka osalta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimella on täysi harkintavalta (EY 229 artikla, luettuna yhdessä asetuksen N:o 17/17 artiklan kanssa), tutkimuksen laajuudesta on huomattava seuraavaa.

69. Vakiintuneessa oikeuskäytännössä on katsottu, että yhteisöjen tuomioistuimen asiana ei ole korvata kohtuullisuussyistä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen harkintaa omallaan, kun se käsittelee sakkojen suuruutta valituksen yhteydessä.³⁸ Yhteisöjen tuomioistuin voi kuitenkin tutkia, onko ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tehnyt ilmeisen virheen tai loukannut suhteellisuusperiaatetta tai yhdenvertaisen kohtelun periaatetta.³⁹

37 – Vrt. tämän ratkaisuehdotuksen 128–141 kohta.

38 – Edellä alaviitteessä 24 mainitussa asiassa Dansk Rørindustri ym. annetun tuomion 245 kohta; vrt. lisäksi asia C-310/93 P, BPB Industries ja British Gypsum v. komissio, tuomio 6.4.1995 (Kok. 1995, s. I-865, 34 kohta); asia C-291/98 P, Sarrió v. komissio, tuomio 16.11.2000 (Kok. 2000, s. I-9991, 73 kohta); edellä alaviitteessä 16 mainitussa asiassa Baustahl-gewebe annetun tuomion 129 kohta.

39 – Edellä alaviitteessä 13 mainitussa ns. sementtipaapuksessa annetun tuomion 365 kohta.

2. Kilpailusääntöjen rikkomisten keston vaikutukset sakkojen suuruuteen (viidennen valitusperusteen ensimmäinen osa)

rikkomisten kestoja ja jatkuvuutta koskeviin toteamuksiinsa. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ei voida katsoa tehneen tässä yhteydessä ilmeistä virhettä.

70. TU väittää viidennen valitusperusteen ensimmäisessä osassa, joka kohdistuu erityisesti valituksenalaisen tuomion 413 kohtaan, että kilpailusääntöjen rikkomisten kestoja ei ole otettu riittävällä tavalla huomioon sakkojen suuruutta määritettäessä. Näin ollen komissio ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ovat rikkoneet asetuksen N:o 17/15 artiklaa ja asiaa koskevia suuntaviivoja.⁴⁰ TU katsoo ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tehneen tässä yhteydessä oikeudellisen virheen tai ainakin perustelleen tuomiotaan puutteellisesti.

71. Lähemmän tarkastelun perusteella TU arvostelee kuitenkin tässäkin lähinnä sen näkemyksen mukaan virheellistä kilpailusääntöjen rikkomisten *keston arviointia* sekä sitä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on pitänyt näitä rikkomisia *jatkuvina*. Tämän vuoksi TU:n esittämien perustelujen sisältö on suureksi osaksi sama kuin mitä se on esittänyt neljännen valitusperusteen yhteydessä. Kuten jo siinä yhteydessä todettiin,⁴¹ TU:n tältä osin esittämiin lausumiin ei sisälly perusteltuja viittauksia ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tekemiin oikeudellisiin virheisiin. Näin ollen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin saattoi myös *sakkojen suuruutta* koskeneissa toteamuksissaan nojautua kilpailusääntöjen

72. Toisin kuin TU väittää, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ei olisi tarvinnut muutoinkaan sakkojen suuruutta koskevissa toteamuksissa missään tapauksessa pitää lähtökohtana sitä, että TU:n osallistuminen hintojen vahvistamista koskeneeseen järjestelyyn oli hyvin vähäistä. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on näet esittänyt nimenomaisia toteamuksia TU:n aktiivisesta osallistumisesta tähän kilpailusääntöjen rikkomiseen, eikä kyseessä voi näin ollen olla pelkkä TU:n ”seuraajan rooli”.⁴² Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ei voida siten katsoa tältääkään osin tehneen ilmeistä virhettä.

73. Lisäksi TU ei ole esittänyt mitään seikkoja, joista ilmenisi ilmeinen virhe, suhteellisuusperiaatteen loukkaaminen tai yhdenvertaisuusperiaatteen loukkaaminen.

74. Viidennen valitusperusteen ensimmäinen osa on näin ollen perusteeton.

40 – Komission tiedonanto – Suuntaviivat asetuksen N:o 17/15 artiklan 2 kohdan ja EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 5 kohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennassa (EYVL 1998, C 9, s. 3).

41 – Tämän ratkaisuehdotuksen 53–66 kohta.

42 – Valituksenalaisen tuomion 415 kohta, luettuna yhdessä sen 377–379 kohdan kanssa; vrt. myös tämän ratkaisuehdotuksen 51 kohta.

3. FEG:lle ja TU:lle määrättyjen sakkojen välinen suhde (viidennen valitusperusteen kolmas osa)

joissa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimien katsoo, että yhdenvertaisen kohtelun periaatetta ei ole loukattu.

75. TU väittää viidennen valitusperusteen kolmannessa osassa, että sille määrätty sakko on liian suuri FEG:lle määrättyyn sakkoon nähden.

79. TU ei kuitenkaan esitä tässä kohdassa *yksityiskohtaisesti*, miten sitä olisi syrjitty FEG:hen nähden ja miltä osin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin olisi jättänyt sen ensimmäisessä oikeusasteessa esittämät lausumat huomiotta.

76. TU viittaa ensinnäkin, kuten jo viidennen valitusperusteen ensimmäisessäkin osassa, jälleen siihen, että sen aktiivinen osallistuminen kollektiiviseen yksinoikeusjärjestelyyn kesti ainoastaan 2.7.1991 saakka ja oli muutoinkin merkitykseltään vähäistä.

80. Pelkästään se seikka, että TU:lle määrätyn rasisitteen prosentuaalinen osuus liikevaihdosta ei ole sama kuin FEG:n, ei missään tapauksessa merkitse heti yhdenvertaisuuden loukkaamista.⁴⁴ Kuten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on näet perustellusti huomauttanut,⁴⁵ komissio ei ole määrittäessään sakkojen määrää kyseessä olevan rikkomisen vakavuuden ja keston perusteella tilanteessa, jossa sakkoja määrätään usealle samaan rikkomiseen osallistuneelle yritykselle tai yritysten yhteenliittymälle, velvollinen takaamaan, että laskelmien päätteeksi kyseisille yrityksille määrättävien sakkojen lopulliset määrät olisivat täsmällisessä suhteessa niiden liikevaihtoihin. Tässä yhteydessä on otettava huomioon useita tekijöitä, eikä liikevaihdolle saa antaa liian suurta merkitystä arviointiperusteena.

77. Kuten edellä on kuitenkin jo todettu, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ole tehnyt oikeudellista virhettä, kun se on todennut, että TU:n aktiivinen osallistuminen jatkui vuoden 1991 jälkeenkin eikä kyseessä myöskään ollut ainoastaan seuraajan rooli.⁴³ Näin ollen se saattoi pitää tätä lähtökohtana myös sakkojen suuruutta pohdittaessaan. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ei voida todeta tehneen tässä yhteydessä ilmeistä virhettä.

78. Toiseksi TU arvostelee erityisesti valituksenalaisen tuomion 431–434 kohtaa,

81. Tämän vuoksi viidennen valitusperusteen kolmas osa on perusteeton.

43 – Vrt. tämän ratkaisuehdotuksen 51 ja 72 kohta.

44 – Vastaavasti myös edellä alaviitteessä 24 mainitussa asiassa Dansk Rörindustri annetun tuomion 243, 315 ja 316 kohta.

45 – Valituksenalaisen tuomion 432 kohta.

V Ensimmäinen valitusperuste ja viidennen valitusperusteen toinen osa: liian pitkä menettely

82. TU:n ensimmäinen valitusperuste ja viidennen valitusperusteen toinen osa muodostavat suurimman osuuden valituksesta. Niissä käsitellään seuraamuksia, joista on määrättävä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen toteaman komission hallinnollisen menettelyn osien liian pitkän keston vuoksi. Tästä syystä molempia on käsiteltävä yhdessä.

83. TU arvostelee ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta lähinnä siitä, että se on rikkonut yhteisön oikeutta tai Euroopan ihmisoikeussopimusta⁴⁶ tai ainakin perustellut ratkaisuaan käsittämättömällä tavalla, kun se on katsonut, että menettelyn kohtuullisen keston ylittäminen ei ole peruste kumota komission päätös tai alentaa sakkoa enempää.

A Valituksenalainen tuomio

84. Kaikki ensimmäisen valitusperusteen kolme osaa liittyvät lähinnä valituksenalaisen tuomion 73–94 kohtaan.

85. Näissä kohdissa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa aluksi, että komissiolla on velvollisuus antaa kohtuullisessa määräajassa ratkaisu hallinnollisissa menettelyissä, joita pannaan vireille kilpailun alalla asetuksen N:o 17 nojalla ja joista saattaa seurata siinä säädettyjä seuraamuksia. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin muistuttaa niin ikään, että tällaisen määräajan ylittämällä, jos se oletetaan näytetyn toteen, ei voida välttämättä perustella riidanalaisen päätöksen kumoamista. Kohtuullisen ajan ylittyminen voi olla kumoamisperuste vain silloin, jos on näytetty toteen, että periaatetta loukkaamalla on heikennetty kyseisten yritysten puolustautumisoikeuksia.⁴⁷

86. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin erottaa tässä yksittäistapauksessa komission hallinnollisen menettelyn sisällä kolme ajanjaksoa, joita kutakin se arvioi erikseen.

- Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että menettelyn vaihe *ennen väitetiedoksiantoa*, joka annettiin 3.7.1996, oli liian pitkä, ja se myöntää siinä yhteydessä nimenomaisesti myös, että tämän vaiheen yli kolmen vuoden keston on katsottava johtuvan komis-

⁴⁶ – Roomassa 4.11.1950 ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehty yleissopimus.

⁴⁷ – Valituksenalaisen tuomion 73 ja 74 kohta.

sion toimimattomuudesta.⁴⁸ Menettelyn tämän vaiheen liian pitkä kesto ei kuitenkaan sellaisenaan ole omiaan vaarantamaan puolustautumisoikeuksia, koska osapuolille ei ollut vielä tuolloin annettu mitään väitteitä tiedoksi. Vasta tällaisen väitetiedoksiannon antaminen on virallinen moite ja puolustautumisoikeuksien vaarantaminen tulee ylipäänsä kyseeseen.⁴⁹

- Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei pidä liian pitkänä menettelyn 16 kuukauden pituista vaihetta, joka kului *väitetiedoksiannon antamisen ja asianomaisten yritysten kuulemisen välillä*.⁵⁰

lustautumisoikeuksia ei ollut vaarantettu menettelyn viimeisen vaiheen keston vuoksi.⁵²

87. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ottaa tämän jälkeen valituksenalaisen tuomion 438 kohdassa, johon viidennen valitusperusteen toinen osa erityisesti liittyy, kantaa siihen, voitaisiinko komission vahvistamia sakkoja alentaa tuomioistuimessa. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin esittää siinä yhteydessä, että kantajat eivät olleet esittäneet mitään sellaista, jonka vuoksi sakkoa olisi ollut perusteltua alentaa vielä lisää eli myöntää sakkoon suurempi alennus kuin 100 000 euroa, jonka komissio oli jo itse antanut. Tätä koskevaa kantajien vaatimusta ei ole tämän vuoksi hyväksytty.

B Asianosaisten pääasialliset perustelut

- Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin pitää sen sijaan menettelyn vaihetta *osapuolten kuulemisesta riidanalaisen päätöksen tekemiseen* – yhteensä 23 kuukautta – liian pitkänä.⁵¹ Asiaa tarkemmin tutkittuaan se tekee kuitenkin sen päätelmän, että kantajien puo-

88. TU katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei olisi saanut menettelyn kestoa arvioidessaan erottaa toisistaan väitetiedoksiannon antamista edeltäneitä ja sen jälkeisiä menettelyn jaksoja. Se viittaa siinä yhteydessä yhteisöjen tuomioistuinten oikeuskäytäntöön ja erityisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen⁵³ oikeuskäytän-

48 – Valituksenalaisen tuomion 77 kohta.

49 – Valituksenalaisen tuomion 78 ja 79 kohta.

50 – Valituksenalaisen tuomion 84 kohta.

51 – Valituksenalaisen tuomion 85 ja 93 kohta.

52 – Valituksenalaisen tuomion 86–93 kohta.

53 – Jäljempänä Euroopan ihmisoikeustuomioistuin.

töön. Niiden perusteella⁵⁴ käsittelyaikojen kohtuullisuutta arvioitaessa tässä tapauksessa merkityksellinen on jo ajanjakso, joka alkoi ensimmäisten tietojensaantipyyntöjen lähettämisestä FEG:lle ja TU:lle vuonna 1991, ja ainakin ajanjakso, joka alkoi varoituskirjeen lähettämisestä FEG:lle 16.9.1991.

89. TU katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen olisi pitänyt kumota riidanalainen päätös jo menettelyn liian pitkän keston vuoksi. Riidanalaisen päätöksen kumoamisen edellytyksenä ei voi olla se, että myös puolustautumisoikeuksia on loukattu.

90. Lisäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on jättänyt huomiotta vaikeudet, joita TU:lle on aiheutunut alustavien selvitysten (menettelyn ensimmäinen vaihe) pitkän keston vuoksi puolustuksen valmistelussa. Asianmukaiset asiakirjat eivät ole olleet enää löydettävissä, ja yrityksen johdon ja muun henkilöstön vaihtumisen vuoksi ajan kuluessa on yhä vaikeampaa saada kuva menneistä tapahtumista ja asettaa ne asianmukaisesti silloiseen asiayhteyteensä. Lisäksi

TU kiistää sen, että sen osalta todetut kilpailusääntöjen rikkomiset olisivat jatkuneet vielä vuoden 1991 jälkeenkin.

91. Joka tapauksessa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen olisi TU:n mielestä pitänyt alentaa sen sakkoja vielä lisää hallinnollisen menettelyn liian pitkän keston perusteella. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on jättänyt huomiotta sen, että se, että sakkoa oli alennettu vain vähän komission riidanalaisessa päätöksessä, perustui näet siihen oletamaan, että vastuu menettelyn liian pitkästä kestosta jakautui komission ja asianomaisten yritysten kesken.⁵⁵ Koska ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on itse todennut, että komissio oli kokonaan vastuussa menettelyn liian pitkästä kestosta, sen olisi pitänyt alentaa sakkoa enemmän.

92. Komission mielestä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on sen sijaan toiminut valituksenalaisessa tuomiossa vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan ja soveltanut sitä asianmukaisesti nyt käsiteltävään asiaan. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on erityisesti tutkinut menettelyn kestoa sekä ennen väitetiedoksiannon lähettämistä että sen jälkeen.

93. Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen

54 – TU vetoaa kirjallisissa ja suullisissa huomautuksissaan erityisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen asiassa Deweer 5.2.1980 antamaan tuomioon (A-sarja, nro 35, s. 24, 46 §), asiassa Eckle 15.7.1982 antamaan tuomioon (A-sarja, nro 51, s. 33, 73 §) ja asiassa Corigliano 10.12.1982 antamaan tuomioon (A-sarja, nro 57, 34 §).

55 – Riidanalaisen päätöksen 152 perustelukappale.

oikeuskäytännössä vahvistettuja edellytyksiä ei komission mielestä voida soveltaa kritiikittömästi kilpailuoikeuteen. Ennen väitetiedoksiannon antamista virallisia moitteita ei ole olemassa. Komission yksiköiden nyt käsiteltävässä asiassa lähettämän kaltainen varoituskirje eroaa perustavanlaatuisesti virallisesta väitetiedoksiannosta, joten sillä ei ole merkitystä nyt käsiteltävän kysymyksen eli sen kannalta, mistä ajankohdasta lähtien menettelyn liian pitkä kesto voi vaarantaa osapuolten puolustautumisoikeudet.

94. Komissio korostaa, että oikeuskäytännön mukaan yksinomaan hallinnollisen menettelyn kesto ei voi vielä johtaa sääntöjenvastaisuuteen eikä näin ollen riidanalaisen päätöksen kumoamiseen. Edellytetään pikemmin konkreettista näyttöä siitä, että osapuolten puolustautumisoikeuksia on loukattu. Valittaja, jolla on tätä koskeva todistustaakka, ei ole näyttänyt tällaista loukkaamista vakuuttavasti toteen. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimien on puolestaan komission näkemyksen mukaan käsitellyt menettelyn pitkän keston vaikutuksia TU:n puolustautumisoikeuksiin kattavasti ja menettelyn kaikkien vaiheiden keston osalta.

95. Sakkojen mahdollisen alentamisen osalta komissio katsoo ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen perustelleen valituksen alaista tuomiota riittävästi ja tehneen päätelmän siitä, että määrätty sakko oli asianmukainen, täyden harkintavaltansa rajoissa.

96. CEF:n esittämät perustelut ovat samansuuntaiset kuin komission perustelut. Niihin on CEF:n mukaan lisättävä, että TU on päävastuussa menettelystä sellaisenaan ja että tämä menettely olisi kyetty välttämään, mikäli TU olisi lopettanut sen osalta todetut kilpailusääntöjen rikkomiset ajoissa.

C Arviointi

97. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan käsittelyaikojen kohtuullisuutta koskevaa periaatetta on kilpailuasioissa noudatettava asetuksen N:o 17 mukaisesti käytävissä hallintomenettelyissä, joiden päätteeksi voidaan määrätä kyseisessä asetuksessa säädettyjä seuraamuksia.⁵⁶

98. Käsittelyaikojen kohtuullisuutta koskeva periaate on yhteisön oikeuden yleinen periaate, joka perustuu Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleeseen⁵⁷ ja

56 – Yhdistetyt asiat C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P, C-252/99 P ja C-254/99 P, Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomio 15.10.2002 (Kok. 2002, s. I-8375, 179 kohta, ns. PVC II -tapaus).

57 – Vastaavasti edellä alaviitteessä 16 mainitussa asiassa Baustahl-gewebe annetun tuomion 21 kohta ja alaviitteessä 56 mainitussa ns. PVC II -tapauksessa annetun tuomion 170 ja 171 kohta. Yhteisöjen tuomioistuin on tosin viitanut myös siihen, että ”kontradiktorisen periaatteen noudattamisella samoin kuin muiden Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleessa vahvistettujen menettelyllisten takeiden noudattamisella tarkoitetaan ainoastaan oikeudenkäyntiä ”tuomioistuimessa” (edellä alaviitteessä 13 mainitussa ns. sementtitapauksessa annetun tuomion 70 kohta). Tästä voidaan päätellä, että ainakaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleen *välitön* soveltaminen ei tule komission hallinnollisessa menettelyssä kyseeseen.

on nyttemmin otettu myös Euroopan unionin perusoikeuskirjan 41 artiklan 1 kohtaan⁵⁸ (oikeus hyvään hallintoon).⁵⁹

1. Kahden menettelyn vaiheen erottaminen toisistaan (ensimmäisen valitusperusteen ensimmäinen osa)

99. TU väittää ensimmäisen valitusperusteensa ensimmäisessä osassa, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on arvioidessaan menettelyn kestoa erottanut kaksi menettelyn vaihetta perusteettomasti toisis-

taan ja soveltanut käsittelyaikojen kohtuullisuutta koskevaa periaatetta vasta väitetiedoksiannon antamisesta eli menettelyn toisesta vaiheesta lähtien.

100. Vaikka asetuksessa N:o 17 tarkoitettu kartellilainsäädäntöön perustuva menettely ei ole rikosoikeudellinen menettely⁶⁰ eikä kohdistu ihmisiin vaan yrityksiin, yhteisöjen tuomioistuin nojautuu käsittelyaikojen kohtuullisuutta koskevaa periaatetta siihen soveltaessaan tiiviisti Euroopan ihmisoikeus-sopimuksen 6 artiklan 1 kappaletta koskevaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen vakiintuneeseen oikeuskäytäntöön.⁶¹ Sen mukaan käsittelyaikojen kohtuullisuutta koskevaa periaatetta voidaan soveltaa jo paljon ennen virallisen syytteen nostamista. Jo se näet riittää, että henkilöä *syytetään virallisesti* jostain teosta tai että toimenpiteet, joita toteutetaan häneen kohdistuvien epäilysten vuoksi, *vaikuttavat huomattavalla tavalla hänen tilanteeseensa*.⁶²

101. Vastaavasti myös kartellilainsäädäntöön perustuvassa menettelyssä käsittelyaikojen

58 – EYVL 2000, C 364, s. 1. Perusoikeuskirjalla ei ole kuitenkaan sellaisenaan vielä primäärioikeuteen verrattavissa olevia sitovia oikeusvaikutuksia, mutta oikeuslähteenä se antaa kuitenkin tietoa yhteisön oikeudessa taatuista perusoikeuksista. Vrt. tästä jo asiassa C-540/03, parlamentti v. neuvosto, ratkaisuehdotus 8.9.2005 annettu (108 kohta, ei vielä julkaistu oikeustapauskokoelmassa) ja yhdistetyt asiat C-387/02, C-391/02 ja C-403/02, Berlusconi ym., tuomio 3.5.2005 (Kok. 2005, s. I-3565, alaviite 83); ks. vastaavasti julkisasiamies Poiares Maduron asiassa C-181/03 P, Nardone, 29.6.2004 antama ratkaisuehdotus (Auomio 13.1.2005, Kok. 2005, s. I-199, s. I-201, 51 kohta); julkisasiamies Mischoon yhdistetyissä asioissa C-20/00 ja C-64/00, Booker Aquaculture ja Hydro Seafood, 20.9.2001 antama ratkaisuehdotus (Kok. 2003, s. I-7411, s. I-7415, 126 kohta); julkisasiamies Tizzanan asiassa C-173/99, BECTU, 8.2.2001 antama ratkaisuehdotus (Kok. 2001, s. I-4881, erityisesti s. I-4883, 28 kohta) sekä julkisasiamies Léger'n asiassa C-353/99 P, Hautala, 10.7.2001 antama ratkaisuehdotus (Kok. 2001, s. I-9565, s. I-9567, 82 ja 83 kohta); julkisasiamies Alber oli pidettyvämpi asiassa C-63/01, Evans, 24.10.2002 antamassaan ratkaisuehdotuksessa (Kok. 2003, s. I-14447, s. I-14451, 80 kohta).

59 – Nyt käsiteltävään asiaan ei voida ajallisista syistä vielä soveltaa perusoikeuskirjaa, koska se julistettiin vasta riidanalaisen päätöksen tekemisen jälkeen. Tulevaisuudessa kartellilainsäädäntöön liittyvissä menettelyissä on kuitenkin otettava huomioon, että komissio on vapaaehtoisesti velvoittautunut noudattamaan perusoikeuskirjaa eli antanut sitoumuksen (Euroopan komission puheenjohtajan Romano Prodin julistus Nizzassa 7.12.2000 pidetyssä Eurooppa-neuvoston istunnossa); vrt. myös asetuksen N:o 1/2003 johdanto-osan 37 perustelukappale.

60 – Vrt. tältä osin asetuksen N:o 17 15 artiklan 4 kohta.

61 – Edellä alaviitteessä 56 mainitussa ns. PVC II -tapauksessa annettun tuomion 182 kohta.

62 – Ranskankielinen versio: "La période à prendre en considération – début dès qu'une personne se trouve officiellement inculquée ou lorsque les actes effectués par les autorités de poursuite en raison des soupçons qui pèsent contre elle ont des répercussions importantes sur sa situation"; englanninkielinen versio: "The period to be taken into consideration – begins at the time when formal charges are brought against a person or when that person has otherwise been substantially affected by actions taken by the prosecuting authorities as a result of a suspicion against him"; vrt. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen täysistunnon asiassa Pedersen ja Baadsgaard v. Tanska 17.12.2004 antama tuomio (valitus nro 49017/99, 44 §); vastaavasti jo Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen asiassa Ringeisen 16.7.1971 antama tuomio (A-sarja, nro 13, 110 §); asiassa Corigliano 10.12.1982 antama tuomio (A-sarja, nro 57, 34 §) ja alaviitteessä 54 mainittu oikeuskäytäntö.

kohtuullisuutta koskevaa periaatetta voidaan soveltaa jo paljon ennen virallista syytetä muistuttavan väitetiedoksiannon antamista. Tässä yhteydessä voidaan jättää taka-alalle se, voidaanko väitetiedoksiannon antamisen yhteydessä puhua *virallisesta syyttämisestä* tai milloin siitä mahdollisesti voidaan puhua. Joka tapauksessa jo komission alustavien tutkimusten yhteydessä sekä sen asetuksen N:o 17/14 artiklassa tarkoitetuilla tutkimuksilla että myös sen asetuksen N:o 17/11 artiklassa tarkoitetuilla tietojensaantipyyntöillä saattaa olla ”merkittäviä vaikutuksia” asianomaisten yritysten tilanteeseen.⁶³

102. Tällaiset selvitystoimenpiteet herättävät näet yleensä asianomaisissa sen vaikutelman, että komissio epäilee niitä EY 81 tai EY 82 artiklan rikkomisesta. Tämä pätee erityisesti silloin, kun komissio antaa ymmärtää, että sille on tullut kantelu kolmannelta osapuolelta ja että tämä kantelu on herättänyt riittäviä alustavia epäilyksiä selvitysten aloittamiseksi, kuten nyt käsiteltävässä asiassa. Tällaisissa tilanteissa asianomaiselle yritykselle osoitettu tietojensaantipyyntö on jo verrattavissa syytettyjen ensimmäiseen kuulemiseen ja asianomaisessa yrityksessä tehty tarkastus syytetyn luona järjestettyyn kotietsintään.

63 – Edellä alaviitteessä 56 mainitussa ns. PVC II -tapauksessa annetun tuomion 182 kohta.

103. Tällaisten selvitystoimenpiteiden seurauksena asianomaiset ryhtyvät yleensä jo huomattaviin ponnistuksiin puolustuksensa valmistelemiseksi ja erityisesti hankkivat itselleen asianajajan apua. Tarvittaessa täytyy myös jo tehdä varauksia mahdollisten sakkojen maksamista varten ja ottaa huomioon liikekumppanien sekä julkisuuden mahdolliset reaktiot. Tästä ajankohdasta lähtien asianomaisille aiheutuu myös epävarmuutta siitä, milloin sitä vastaan aloitettu menettely päättyy ja millaisin lopputuloksin. Niihin kohdistuu siten voimakas paine. Tässä tilanteessa käsittelyaikojen kohtuullisuutta koskeva periaate antaa niille vahvan, seuraamusten vanhentumisen⁶⁴ ylittävän suojan.

104. Tämän perusteella *merkityksellinen ajanjakso* ratkaistaessa sitä, kestikö komission kartellilainsäädäntöön perustuva menettely liian pitkään, ei ala vasta väitetiedoksiannon antamisesta vaan jo sellaisesta komission ensimmäisestä selvitystoimenpiteestä, jolla oli merkittäviä vaikutuksia asianomaisten yritysten tilanteeseen.⁶⁵

64 – Vrt. seuraamusten vanhentumisesta kartellilainsäädännössä tähän mennessä vanhentumisajajoista liikennettä ja kilpailua koskeviin Euroopan talousyhteisön sääntöihin liittyvissä menettelyissä ja niiden nojalla määrättyjen seuraamusten täytäntöönpanossa 26 päivänä marraskuuta 1974 annettu neuvoston asetus (ETY) N:o 2988/74 (EYVL L 319, s. 1) ja tulevien tapausten osalta asetuksen N:o 1/2003 25 artikla.

65 – Edellä alaviitteessä 56 mainitussa ns. PVC II -tapauksessa annetun tuomion 182 kohta. Toista mieltä on julkisasiamies Mischo, joka esittää asiassa C-250/99 P, PVC II, 25.10.2001 antamassaan ratkaisuehdotuksessa (Kok. 2002, s. I-8375, 40 kohta ja sitä seuraavat kohdat), että valitusperusteiden esittämistä edeltävää ajanjaksoa ei pitäisi ottaa huomioon.

105. Hallinnollisen menettelyn *keston arvionnin* osalta on tosin erotettava toisistaan kaksi toisiaan seuraavaa vaihetta: *ensimmäinen vaihe*, joka alkaa komissiolle annettujen selvitysvaltuuksien käyttämisellä ja ulottuu väitetiedoksiannon antamiseen, ja *toinen vaihe*, joka ulottuu väitetiedoksiannon antamisesta lopullisen päätöksen tekemiseen.⁶⁶

106. Kuten ns. PVC II -tapauksessa annettusta tuomiosta ilmenee,⁶⁷ molemmissa menettelyn vaiheissa sovelletaan käsittelyaikojen kohtuullisuutta koskevaa periaatetta. Molemmilla vaiheilla on kuitenkin sisäinen logiikkansa: selvittämisvaltuuksien käyttämisellä alkavan väitetiedoksiannon antamista edeltävän jakson tarkoituksena on antaa komissiolle mahdollisuus ottaa tutkimus-
tensa jälkeen kantaa menettelyn myöhempään kulkuun, kun jälkimmäisellä vaiheella pyritään antamaan sille mahdollisuus ratkaista kilpailusääntöjen rikkomista koskeva väite tyhjentävästi asianomaisten kuulemisen jälkeen. Nämä erilaiset tavoitteet vaikuttavat siihen, miten käsittelyaikojen kohtuullisuutta arvioidaan konkreettisesti menettelyn kulloisessakin vaiheessa, ja tätä tarkoitusta varten kuhunkin yksittäistapaukseen liittyviä seikkoja on punnittava yksityiskohtaisesti.⁶⁸

107. Menettelyn ensimmäisessä vaiheessa on tämän punninnan yhteydessä otettava asianmukaisesti huomioon se, että komissio tarvitsee alustaviin selvityksiinsä riittävästi aikaa, jotta se kykenee järkevällä tavalla tutkimaan EY 81 tai EY 82 artiklan rikkomista koskevat epäilyt. Muussa tapauksessa aiheutuu se vaara, että komissio kartelliviranomaisena heikentyy pysyvästi perustamispimuksen kilpailusääntöjen täytäntöönpanon osalta. Komissiolla täytyy myös olla mahdollisuus antaa tietyille komissiossa vireillä oleville menettelyille etusija muihin nähden;⁶⁹ tämä pätee ennen kaikkea mutta ei yksinomaan silloin, kun toimivaltaiset yksiköt ovat tilapäisesti ylikuormittuneet.

108. Menettelyn toisessa vaiheessa on har-
kinnan yhteydessä otettava huomioon, että komission selvitykset on yleensä saatettu päätökseen, kun väitetiedoksianto annetaan, ja että päätöstä tehtäessä on ainoastaan otettava huomioon asianomaisten yritysten kuulemisen yhteydessä saadut tiedot. Tässä vaiheessa komissio on vienyt menettelyn jo niin pitkälle, että olisi tämän jälkeen kohtuutonta, jos asianomaisten yritysten annettaisiin olla kohtalonsa osalta epäselvässä tilanteessa pidempään kuin on ehdottoman

66 – Edellä alaviitteessä 56 mainitussa ns. PVC II -tapauksessa annetun tuomion 181–183 kohta.

67 – Edellä alaviitteessä 56 mainitussa ns. PVC II -tapauksessa annetun tuomion 182–184 kohta.

68 – Vrt. sovellettavista perusteista edellä alaviitteessä 56 mainitussa ns. PVC II -tapauksessa annetun tuomion 187 ja 188 kohta ja alaviitteessä 16 mainitussa asiassa Baustahlge-webe annettu tuomio, erityisesti 29 kohta.

69 – Ks. vastaavasti myös asia T-24/90, Automec v. komissio, tuomio 18.9.1992 (Kok. 1992, s. II-2223, Kok. Ep. XIII, s. II-65, 77 kohta) ja asia C-119/97 P, Ufex ym. v. komissio, tuomio 4.3.1999 (Kok. 1999, s. I-1341, 88 kohta).

välttämätöntä. Vastaavasti perusteet, joita on asetettava menettelyn keston arvioimiselle, ovat ankarampia.

109. TU:n väite, jonka mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on menettelyn kesto arvioidessaan erottanut perusteettomasti toisistaan menettelyn kaksi vaihetta, on näin ollen hylättävä perusteettomana. Myös TU:n arvostelu, jonka mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ylipäänsä soveltanut käsittelyaikojen kohtuullisuutta koskevaa periaatetta vain menettelyn toisessa vaiheessa eli väitetiedoksiannon antamisen jälkeen, on virheellinen. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on näet todennut nimenomaisesti, että myös komission ensimmäiset tarkastukset kestivät liian pitkään, kun otetaan huomioon yli kolmen vuoden toimimattomuus.⁷⁰

110. Nyt käsiteltävässä asiassa on kiistatonta, että komission hallinnollinen menettely kesti liian kauan kahdessa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen yksilöimässä kohdassa⁷¹ – ensinnäkin ennen väitetiedoksiannon antamista ja toiseksi osapuolten kuulemisen ja riidanalaisen päätöksen tekemisen välillä.

111. Asiaa lähemmin tarkasteltaessa havaitaan, että kiistanalaista ei näin ollen ollut niinkään se, *olisiko* menettelyn kaksi vaihetta saanut erottaa toisistaan ja *miten* menettelyn

kesto olisi pitänyt arvioida näissä molemmissa vaiheissa. Kyse on viime kädessä pikemminkin *seurauksista*, joita hallinnollisen menettelyn liian pitkästä kestoista olisi pitänyt määrätä. On selvittävää, saattoiko ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin oikeudellista virhettä tekemättä todeta, että sen, että hallinnollinen menettely kesti liian pitkään sekä ennen väitetiedoksiannon antamista että sen jälkeen, ei tarvinnut johtaa päätöksen kumoamiseen eikä siihen, että sakkoja olisi alennettu vielä lisää. Nämä kysymykset tulevat esiin ensimmäisen valitusperusteen toisen ja kolmannen osan sekä viidennen valitusperusteen toisen osan yhteydessä, joten niihin on annettava ratkaisu siinä yhteydessä.

2. Liian pitkän menettelyn ja kumoamisen välinen yhteys (ensimmäisen valitusperusteen toinen ja kolmas osa)

112. Ensimmäisen valitusperusteen toinen ja kolmas osa koskevat sitä, missä tilanteissa komission päätös on kumottava, kun hallinnollinen menettely on ollut liian pitkä.

a) Kumoaminen vain silloin, kun puolustautumismahdollisuuksia on heikennetty (ensimmäisen valitusperusteen toinen osa)

113. TU vetoaa ensimmäisen valitusperusteensa toisessa osassa oikeuksien loukkaami-

70 – Valituksenalaisen tuomion 77 kohta.

71 – Vrt. tästä tämän ratkaisuehdotuksen 86 kohta.

seen tai ainakin perustelujen puutteellisuuteen, koska ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ole automaattisesti kumonnut riidanalaista päätöstä, vaikka se totesi menetelyn kestäneen liian pitkään.

114. Lähtökohtana tarkastelussa pitäisi olla se, että jokainen komission aiheuttama epäasianmukainen viivytys menettelyssä merkitsee asianomaisten yritysten perustuslaissa suojattujen menettelyllisten oikeuksien loukkaamista. Tällaista loukkaamista koskeva oletamus ei myöskään edellytä sitä, että jonkinlaisen vahingon olemassaolo näytettäisiin toteen.⁷²

115. Kaikista menettelyn aikana tapahtuneista virheistä ei kuitenkaan välttämättä aiheudu samoja seurauksia.⁷³ Komission päätöksen *kumoamista* osapuolten menettelyllisten oikeuksien loukkaamisen vuoksi edellytetään pikemminkin vain silloin, jos menettely olisi ilman oikeuksien loukkaa-

mista ylipäänsä voinut johtaa⁷⁴ toiseen lopputulokseen.⁷⁵

116. Kilpailuoikeudessa menettelyllisten oikeuksien loukkaaminen vaikuttaa vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan menettelyn lopputulokseen aina silloin, jos oikeuksien loukkaaminen on vaikeuttanut asianomaisten yritysten puolustautumista.⁷⁶

117. Myös komission päätöksen kumoaminen menettelyn liian pitkän keston vuoksi tulee siis kyseeseen ainoastaan silloin, jos asianomaiset yritykset kykenevät osoittamaan yksityiskohtaisesti, että niiden puolustautumiselle on aiheutunut haittaa menettelyn liian pitkän keston vuoksi.⁷⁷ Vaikka yhteisöjen tuomioistuin ei ole vielä antanut

72 – Ks. esim. edellä alaviitteessä 56 mainitussa ns. PVC II -tapauksessa annetun tuomion 191–200 kohta ja alaviitteessä 16 mainitussa asiassa Baustahlgeewebe annetun tuomion 26–48 kohta, joissa tutkimuksen kohteena on yksinomaan menettelyn keston asianmukaisuus. Vrt. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön osalta esim. alaviitteessä 62 mainitussa asiassa Corigliano annettu tuomio (31 §).

73 – Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (asia Schouten ja Meldrum v. Alankomaat, tuomio 9.12.1994, A-sarja, nro 304, 75 §) myöntää lähtökohtaisesti, että asianmukaista seuraamusta kohtuullista käsittelyaikaa koskevan periaatteen loukkaamisesta on etsittävä kulloisestakin oikeusjärjestyksestä: ranskan kielellä ”– il appartient en principe aux juridictions nationales de juger ce que doit être, en vertu de leur système juridique, la sanction appropriée pour une violation, imputable à l’une des parties, de l’existence d’un ‘délai raisonnable’ –”; englannin kielellä: ”– it is in principle for the national courts to decide what the appropriate sanction should be under their legal system for a breach attributable to one of the parties of the ‘reasonable time’ requirement –”.

74 – Vrt. mm. asia 30/78, Distillers v. komissio, tuomio 10.7.1980 (Kok. 1980, s. 2229, 26 kohta, neuvoa antavan komitean kuulemisesta); asia C-301/87, Ranska v. komissio, tuomio 14.2.1990 (Kok. 1990, s. I-307, Kok. Ep. X, s. 319, 31 kohta, oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan oikeuden loukkaamisesta); yhdistetyt asiat C-465/02 ja C-466/02, Saksa ja Tanska v. komissio, tuomio 25.10.2005 (Kok. 2005, s. I-9115, 36–40 kohta, sääntelykomitean kielijärjestelyistä) ja edellä alaviitteessä 56 mainitussa ns. PVC II -tapauksessa annetun tuomion 315–328 kohta, asiakirjoihin tutustumista koskevan oikeuden osalta); vrt. lisäksi asianmukaisen oikeudellisen perustan valitsemisen ja lainsäädäntömenettelyn osalta asia C-211/01, komissio v. neuvosto, tuomio 11.9.2003 (Kok. 2003, s. I-8913, 52 kohta) sekä asiassa C-94/03, komissio v. neuvosto, 26.5.2005 antamani ratkaisuehdotus (53 kohta, ei vielä julkaistu oikeustapauskokoelmassa).

75 – Tällainen toisenlainen lopputulos voi olla esimerkiksi vähemmän vakavien kilpailusääntöjen rikkomusten toteaminen, pienemmät sakot tai myös muista seuraamuksista luopuminen.

76 – Vrt. esim. – asiakirjoihin tutustumista koskevan oikeuden loukkaamisen osalta – asia C-51/92 P, Hercules Chemicals v. komissio, tuomio 8.7.1999 (Kok. 1999, s. I-4235, 77 ja 82 kohta) ja edellä alaviitteessä 56 mainitussa ns. PVC II -tapauksessa annetun tuomion 315–317 ja 321–323 kohta.

77 – Vastaavasti – asiakirjoihin tutustumista koskevan oikeuden loukkaamisen osalta – esim. edellä alaviitteessä 56 mainitussa ns. PVC II -tapauksessa annetun tuomion 318 ja 324 kohta ja alaviitteessä 13 mainitussa ns. sementtitapauksessa annetun tuomion 73–75 ja 131 kohta.

tästä nimenomaista ratkaisua *kartellilainsäädäntöön* liittyvän asian osalta,⁷⁸ vastaavallaisia näkemyksiä voidaan johtaa sen samankaltaisia menettelyjä koskevasta oikeuskäytännöstä, jossa se on jo luonut samanlaisen yhteyden käsittelyaikojen kohtuullisuutta koskevan periaatteen ja puolustautumisoi-
keuksien välille.⁷⁹

myöntäminen,⁸² mahdollisesti tätä koskevan vaatimuksen perusteella.

118. Vastakohtaispäätelmänä komission päätöksen kumoaminen ei ole menettelyn liian pitkän kestonkaan yhteydessä *oikeudellisesti välttämätöntä*, jos ei yksityiskohtaisesti osoiteta, että asianomaisten yritysten puolustautumismahdollisuuksia on heikennetty, eikä näin ollen ole syytä katsoa, että menettelyn liian pitkä kesto olisi voinut vaikuttaa komission päätöksen sisältöön.⁸⁰ Tällaisissa tapauksissa on kuitenkin aina ajateltavissa sakon alentaminen kohtuullisuussyistä⁸¹ tai asianmukaisen korvauksen

119. Näin ollen TU:n esitys on virheellinen, kun sen mukaan riidanalaisen päätöksen kumoamisen olisi pitänyt olla automaattinen seuraus jo yksinomaan menettelyn liian pitkän keston vuoksi eli riippumatta siitä, oliko puolustautumismahdollisuuksia heikennetty. Sen ensimmäisen valitusperusteen toinen osa on siten perusteeton.

b) Onko puolustautumismahdollisuuksia heikennetty nyt käsiteltävässä asiassa? (ensimmäisen valitusperusteen kolmas osa)

120. On kuitenkin vielä tutkittava, saattoiko ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin pitää nyt käsiteltävässä asiassa oikeudellista virhettä tekemättä lähtökohtana sitä, että TU:n puolustautumismahdollisuuksia ei ollut heikennetty. Tämä kysymys on TU:n ensimmäisen valitusperusteen kolmannen osan kohteena, ja siinä se väittää ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tehneen

78 – Vrt. kuitenkin julkisasiamies Mischon edellä alaviitteessä 65 mainitussa ns. PVC II -tapauksessa 25.10.2001 antaman ratkaisuehdotuksen 76, 80 ja 83 kohta.

79 – Vrt. tältä osin asia C-501/00, Espanja v. komissio, tuomio 15.7.2004 (Kok. 2004, s. I-6717, 52, 57 ja 58 kohta), joka koski EHTY-tukitapausta, sekä jäsenyysoikeuksien noudattamatta jättämisestä koskeneissa menettelyissä annetut tuomiot: asia C-207/97, komissio v. Belgia, tuomio 21.1.1999 (Kok. 1999, s. I-275, 25–27 kohta) ja asia C-96/89, komissio v. Alankomaat, tuomio 16.5.1991 (Kok. 1991, s. I-2461, 15 ja 16 kohta).

80 – Vastaavasti myös edellä alaviitteessä 16 mainitussa asiassa Baustahlgeewebe annetun tuomion 49 kohta, jossa yhteisöjen tuomioistuin teki sen päätelmän, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomiota ei pitäisi kumota sen liiallisesta kestosta huolimatta, kun mikään ei viittaa siihen, että oikeudenkäynnin kestolla olisi ollut vaikutuksia asian ratkaisun sisältöön. Vrt. lisäksi julkisasiamies Mischon edellä alaviitteessä 65 mainitussa ns. PVC-tapauksessa antaman ratkaisuehdotuksen 75–78 kohta sekä 84 ja 85 kohta.

81 – Vastaavasti edellä alaviitteessä 16 mainitussa asiassa Baustahlgeewebe annetun tuomion 48 kohta ja 141–143 kohta. Vrt. myös tämän ratkaisuehdotuksen 130–146 kohta.

82 – Näin myös julkisasiamies Mischo edellä alaviitteessä 65 mainitussa ns. PVC II -tapauksessa antaman ratkaisuehdotuksen 79 kohta. Vrt. vahingonkorvauskanteen mahdollisuudesta yhdistetyt asiat T-305/94, T-306/94, T-307/94, T-313/94, T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 ja T-335/94, Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomio 20.4.1999 (Kok. 1999, s. II-931, 122 kohta), joka on pysytetty edellä alaviitteessä 56 mainitussa ns. PVC II -tapauksessa annetulla yhteisöjen tuomioistuimen tuomiolla (173–178 kohta).

oikeudellisen virheen tai ainakin esittäneen puutteelliset perustelut. TU väittää lähinnä, että sen puolustautumisoikeuksia on loukattu jo sillä, että hallinnollisen menettelyn ensimmäinen vaihe eli ajanjakso ensimmäisten selvitystoimenpiteiden tai komission varoituskirjeen ja väitetiedoksiannon antamisen välillä oli liian pitkä. Lisäksi se esittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimien mielestä jättänyt huomiotta konkreettiset vaikeudet, joita yritykselle aiheutuu, kun se valmistele puolustustaan.

121. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin pitää valituksenalaisessa tuomiossaan perustellusti lähtökohtana sitä, että kartellitapauksessa asianomaiset yritykset kykenevät puolustautumaan komission esittämiä väitteitä vastaan vasta *sen jälkeen kun* ne ovat saaneet väitetiedoksiannon. Vasta tässä menettelyn (toisessa) vaiheessa, jossa komission selvitykset viedään päätökseen ja hallinnollisesta menettelystä tulee kontradiktoriinen, puolustautumisoikeudet ylipäänsä tulevat esiin.⁸³ Asianomaiset yritykset saavat erityisesti vasta silloin mahdollisuuden tutustua asiakirjoihin ja voivat myös vasta silloin ottaa kantaa komission esittämiin väitteisiin. Menettelyn ensimmäinen vaihe on sitä vastoin omistettu komission selvityksille, eivätkä asianomaisten yritysten puolustautumisoikeudet vastaavasti tule siinä yhteydessä vielä esiin. Mikäli komissio lähestyy asian-

omaisia yrityksiä tässä menettelyn ensimmäisessä vaiheessa esimerkiksi esittämällä tietojensaantipyynnön, kyseessä on pelkkä selvitystoimenpide, ei kuuleminen. Myöskään asiakirjoihin tutustumista koskevan oikeuden myöntäminen ei ole vastaavista syistä mahdollista menettelyn tässä vaiheessa, koska se saattaisi vaarantaa selvitysten tuloksellisuuden vakavalla tavalla ja pikemminkin viivästyttää kuin nopeuttaa menettelyä.

122. Vaikka siis asianomaisten yritysten puolustautumisoikeudet tulevat epäilyksettä esiin vasta väitetiedoksiannon antamisesta *lähtien* eli vasta menettelyn *toisessa* vaiheessa, sitä edeltävä hallinnollisen menettelyn ensimmäinen vaihe vaikuttaa kuitenkin asianomaisten yritysten puolustautumismahdollisuuksiin.

123. Mitä pidempään ensimmäisten selvitystoimenpiteiden ja väitetiedoksiannon antamisen välillä nimittäin kuluu, sitä todennäköisempää on, että mahdolliset asianomaisten puolesta väitteiden oikeellisuutta vastaan puhuvat todisteet ovat vain vaikeuksien hankittavissa. Saattaa tosin olla täysin mahdollista säilyttää tarvittavat tiedot kirjanpidossa ja arkistossa, jotta varustauduttaisiin viranomaisten tai tuomioistuinten mahdollisia toimenpiteitä varten.⁸⁴ Kuten TU kuitenkin perustellusti esittää, ajan kuluessa – riippu-

83 – Vastaavasti myös vakiintunut oikeuskäytäntö; vrt. mm. edellä alaviitteessä 76 mainitussa asiassa Hercules Chemicals annettun tuomion 75 kohta ja alaviitteessä 56 mainitussa ns. PVC II-tapauksessa annettun tuomion 315 ja 316 kohta.

84 – Vastaavasti valituksenalaisen tuomion 87 kohta.

matta siitä, ajoittuuko tämä ennen väitetiedoksiannon antamista vai sen jälkeen – saattaa kuitenkin osoittautua hankalammaksi löytää asianomaisten puolesta puhuvia todistajia erityisesti johtohenkilöstön ja yrityksen muun henkilöstön luonnollisen vaihtumisen vuoksi. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei selvitä tätä riittävästi tuomiossaan.⁸⁵

86–93 kohdassa tutkinut ainoastaan sitä, ”onko menettelyn [viimeisen] vaiheen [liian pitkä] kesto vaikuttanut puolustautumisoikeuksiin”.⁸⁷ Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen olisi pitänyt tämän lisäksi tutkia myös, saattoiko ensimmäisen, väitetiedoksiannon antamista edeltäneen menettelyn vaiheen liian pitkä kesto heikentää asianomaisten yritysten myöhempiä puolustautumismahdollisuuksia, ja oliko erityisesti TU osoittanut pitävästi, että sen mahdollisuuksia oli tällä tavoin heikennetty.

124. Jo menettelyn ensimmäisen vaiheen liian pitkä kesto saattaa vaikuttaa asianomaisten yritysten myöhempiin puolustautumismahdollisuuksiin ja viime kädessä vaarantaa niiden puolustautumisoikeudet, kun niitä käytetään menettelyn toisessa vaiheessa. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin jättää tämän huomiotta, kun se toteaa, että menettelyn ensimmäisen vaiheen liian pitkä kesto ei ole ”sellaisenaan omiaan” vaarantamaan asianomaisten yritysten puolustautumisoikeuksia.⁸⁶

126. Tällainen menettelytapa ei myöskään missään tapauksessa vastaa puolustautumisoikeuksien käyttämisen aikaistamista. Asianomaisten yritysten kuuleminen ja niiden oikeus tutustua asiakirjoihin kuuluvat nyt ja jatkossakin menettelyn toiseen vaiheeseen eli väitetiedoksiannon antamisen *jälkeiseen* aikaan. Tämä ei kuitenkaan poissulje sitä, että puolustautumismahdollisuuksia on heikennetty ja siten myös puolustautumisoikeuksia loukattu jo sen vuoksi, että alustavat selvittelyt ovat kestäneet liian pitkään tai että komissio on jopa ollut pitkään toimimattomana menettelyn ensimmäisessä vaiheessa.

125. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on näin ollen tehnyt oikeudellisen virheen, kun se on valituksenalaisen tuomion

127. Koska valituksenalaiseen tuomioon ei sisälly mitään tätä koskevia toteamuksia, se on kumottava ja – koska asia ei ole ratkaisukelpoinen – palautettava takaisin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ratkaistavaksi yhteisöjen tuomioistuimen perussäännön 61 artiklan 1 kohdan mukaisesti.

85 – TU oli tuonut esiin henkilöstön vaihtuvuuteen liittyvän ongelman jo ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen oikeudenkäynnissä (asia T-6/00) kannekirjelmänsä 213 ja 214 kohdassa sekä vastauskirjelmänsä 235 ja 237–239 kohdassa, mutta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei mainitse tästä valituksenalaisessa tuomiossaan sanaakaan, ei edes epäsuorasti sen 86–93 kohdassa.

86 – Valituksenalaisen tuomion 78 ja 79 kohta.

87 – Valituksenalaisen tuomion 86 kohta; vrt. tutkimuksen laajuuden osalta myös valituksenalaisen tuomion 93 kohta.

3. Sakon alentaminen (ensimmäisen valitusperusteen loppuhuomautus ja viidennen valitusperusteen toinen osa)

128. Koska edellä esitetyn mukaisesti jo ensimmäisen valitusperusteen kolmas osa johtaa valituksenalaisen tuomion kumoamiseen kokonaisuudessaan, otan seuraavassa vain toissijaisesti kantaa sakkojen mahdollista alentamista koskevaan kysymykseen, sellaisena kuin se on viidennen valitusperusteen toisen osan ja ensimmäisen valitusperusteen loppuhuomautuksen kohteena.

129. TU katsoo ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tehneen sakkojen suuruutta koskevissa toteamuksissaan oikeudellisen virheen tai esittäneen ainakin puutteelliset perustelut. TU:n mielestä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen olisi pitänyt alentaa sakkoja hallinnollisen menettelyn liian pitkän keston perusteella. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on sen mielestä jättänyt huomiotta erityisesti sen, että menettelyn liian pitkä kesto johtuu yksinomaan komissiosta eikä vastuu siitä jakaudu sen ja asianomaisten yritysten kesken, kuten komissio aluksi katsoi.⁸⁸

130. Kuten edellä jo huomautin, kun ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on päättä-

nyt täyttää harkintavaltaansa käyttäen yhteisön oikeuden rikkomisesta yrityksille määrättyjen sakkojen suuruudesta, yhteisöjen tuomioistuimen asiana ei ole korvata kohtuullisuussyistä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen harkintaa omallaan, kun se käsittelee sakon suuruutta valituksen yhteydessä.⁸⁹ Yhteisöjen tuomioistuin voi kuitenkin tutkia, onko ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tehnyt *ilmeisen virheen* tai loukannut suhteellisuusperiaatetta tai yhdenvertaisen kohtelun periaatetta.⁹⁰

131. Todellisuudessa tällaisen *ilmeisen virheen* on ensinnäkin katsottava tapahtuneen silloin, jos ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on tehnyt virheen EY 229 artiklan, luettuna yhdessä asetuksen N:o 17/17 artiklan kanssa, mukaiseen harkintavaltaansa liittyvien valtuuksien laajuuden osalta. Toiseksi ilmeinen virhe on kyseessä myös silloin, jos ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei tutki ennen sakkojen suuruutta koskevan ratkaisunsa antamista kattavasti kaikkia toiseikkoja tai väitteitä, joilla on kyseisessä yksittäistapauksessa merkitystä sen sakkojen suuruutta koskevan ratkaisun kannalta.⁹¹

132. *Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen valtuuksien laajuudesta* EY 229 artiklan yhteydessä on katsottava, että täyden harkin-

89 – Vrt. tästä alaviitteessä 38 mainittu oikeuskäytäntö ja edellä alaviitteessä 56 mainitussa ns. PVC II -tapauksessa annetun tuomion 614 kohta.

90 – Edellä alaviitteessä 13 mainitussa ns. sementtitapauksessa annetun tuomion 365 kohta.

91 – Vastaavasti edellä alaviitteessä 24 mainitussa asiassa Dansk Rørindustri annetun tuomion 244 ja 303 kohta ja alaviitteessä 16 mainitussa asiassa Baustahlgewebe annetun tuomion 128 kohta.

88 – Riidanalaisen päätöksen 152 perustelukappale.

tavallan yhteydessä ei sovelleta samoja arviointiperusteita kuin esimerkiksi riidanalaisen päätöksen kumoamisen yhteydessä. Täysi harkintavalta ei esimerkiksi merkitse pelkkää komission päätöksen lainmukaisuuden valvontaa. Siinä yhteydessä voidaan ottaa huomioon myös tarkoituksenmukaisuuteen ja kohtuullisuuteen liittyviä näkökohtia. Menettelylliset virheet, kuten käsittelyaikojen kohtuullisuutta koskevan periaatteen loukkaaminen, voivat – kuten edellä on jo todettu⁹² – merkitä perusoikeuden loukkamista myös silloin, kun ne eivät ole vaikuttaneet komission päätöksen sisältöön eivätkä tämän vuoksi johda päätöksen kumoamiseen.

133. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on nyt käsiteltävässä asiassa perustellusti myöntänyt tämän ja todennut, että sillä olisi ollut jo sen vuoksi, että komissio oli vastuussa hallinnollisen menettelyn liian pitkästä kestosta, mahdollisuus alentaa sakkoa lisää.⁹³ Tältä osin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ole näin ollen tehnyt ilmeistä virhettä.

134. Tilanne on sitä vastoin toinen siltä osin kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on velvollinen *ottamaan kaikki asian ratkaisemisen kannalta merkitykselliset tosiseikat tai väitteet kattavasti huomioon*.

135. Asian ratkaisemisen kannalta merkityksellisiin tosiseikkoihin kuuluivat täyden harkintavallan osalta nyt käsiteltävässä asiassa erityisesti se, että komissio oli vastuussa hallinnollisen menettelyn *kahden* vaiheen liian pitkästä kestosta, ei siis yksinomaan siitä, että osapuolten kuulemisen ja riidanalaisen päätöksen tekemisen välillä normaalisti tarvittava aika ylitettiin, vaan myös siitä, että se oli toimettona yli kolme vuotta *ennen* väitetiedoksiannon antamista alustavien selvitysten vaiheessa.

136. Vaikka ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa valituksenalaisen tuomionsa alussa komission olevan vastuussa hallinnollisen menettelyn *molempien* vaiheiden liian pitkästä kestosta,⁹⁴ se ottaa myöhemmin täyttä harkintavaltaansa käyttäessään huomioon ainoastaan sen, että se on vastuussa *toisen* vaiheen eli osapuolten kuulemisen ja riidanalaisen päätöksen tekemisen välillä kuluneen ajan liian pitkästä kestosta. Tämä ilmenee erityisen selvästi valituksenalaisen tuomion 436 kohdasta, jossa alkavat sakon suuruutta koskevat ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen perustelut. Siinä viitataan yksinomaan valituksenalaisen tuomion 85 kohtaan eli kohtaan, jossa käsitellään komission vastuuta menettelyn liian pitkästä kestosta väitetiedoksiannon antamisen *jälkeen*. Siinä ei sitä vastoin viitata millään tavoin valituksenalaisen tuomion 77 kohtaan,

92 – Vrt. tämän ratkaisuehdotuksen 114–118 kohta.

93 – Vrt. valituksenalaisen tuomion 436 kohta.

94 – Vrt. valituksenalaisen tuomion 77 ja 85 kohta.

josta ilmenee se, että komissio on vastuussa menettelyn liian pitkästä kestosta *ennen* väitetiedoksiannon antamista.

137. Koska ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on siis laiminlyönyt ottaa huomioon myös menettelyn liian pitkän keston *ennen* väitetiedoksiannon antamista sen mahdollisuuden osalta, että sakkoa alennettaisiin tuomioistuimessa, se on käyttänyt EY 229 artiklan, luettuna yhdessä asetuksen N:o 17/17 artiklan kanssa, mukaiseen täyteen harkintavaltaansa liittyviä valtuuksia ilmeisen virheellisesti.

138. Vaikka siis valituksenalaista tuomiota – tässä esitetyn näkemyksen vastaisesti⁹⁵ – ei kumottaisi kokonaan jo ensimmäisen valitusperusteen perusteella, se pitäisi joka tapauksessa kumota seitsemännen valitusperusteen perusteella, koska ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on hylännyt TU:n vaatimuksen sille määrätyn sakon alentamisesta. Tässä tapauksessa asia olisi myös ratkaisukelpoinen, ja yhteisöjen tuomioistuin kykenisi perussäännön 61 artiklan 1 kohdan mukaisesti ratkaisemaan asian lopullisesti itse. Yhteisöjen tuomioistuin kykenisi erityisesti antamaan lopullisen ratkaisun komission määräämän sakon alentamisesta.⁹⁶

⁹⁵ – Vrt. tältä osin ensimmäisen valitusperusteen osalta tämän ratkaisuehdotuksen 120–127 kohdassa esittämäni toteamukset.

⁹⁶ – Näin esim. edellä alaviitteessä 13 mainitussa ns. sementtipauksessa annetun tuomion 384 ja 385 kohta.

139. Komissio on nyt käsiteltävässä asiassa itsekin jo sakon suuruutta riidanalaisessa päätöksessä laskiessaan ottanut huomioon 100 000 euron suuruisen alennuksen. Se ei tosin ole siinä yhteydessä erottanut toisistaan päätöksessä mainittuja menettelyyn liittyneitä eri sääntöjenvastaisuuksia, joten ei ole tiedossa, mikä osuus 100 000 euron määrästä kohdistuu erityisesti menettelyn liian pitkään keston. Se ei ole myöskään tehnyt eroa hallinnollisen menettelyn kahden vaiheen välillä. Se ei ole myöskään ottanut lähtökohdaksi sitä, että se on yksin vastuussa menettelyn molempien vaiheiden liian pitkästä kestosta,⁹⁷ kuten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin sittemmin totesi. Näin ollen on katsottava, että TU:n puolustautumisoikeuksien loukkaamista ei ole otettu riittävällä tavalla huomioon komission itsensä antamassa alennuksessa.

140. Tämän vuoksi sakon alentaminen vielä lisää olisi perusteltua. Lähtökohtana voisi siinä yhteydessä olla 25 000 euron suuruisen summa eli puolet siitä summasta, jonka yhteisöjen tuomioistuin itse vähensi asiassa Baustahlgewebe;⁹⁸ komission kyseisessä asiassa alun perin määräämä sakko oli näet suuruusluokaltaan suurin piirtein kaksinkertainen TU:lle tässä tapauksessa määrättyyn sakkoon nähden.

⁹⁷ – Riidanalaisen päätöksen 151–153 perustelukappale.

⁹⁸ – Edellä alaviitteessä 16 mainittu tuomio, erityisesti 141 kohta.

141. Lisäksi nyt käsiteltävässä asiassa pitäisi antaa erityinen painoarvo sille, että komissio on ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen toteamuksien perusteella vastuussa yli kolmen vuoden toimimattomuusvaiheesta. Vaikuttaa siten asianmukaiselta alentaa sakkoa jokaisen väitetiedoksiannon antamista *edeltäneen* täyden toimimattomuutta merkinneen vuoden osalta mainitulla 25 000 euron summalla eli yhteensä 75 000 eurolla. Lisäksi menettelyn liian pitkä kesto väitetiedoksiannon antamisen *jälkeen* pitäisi arvioida vielä 25 000 euron arvoiseksi. Tästä saataisiin kokonaissummaksi 100 000 euroa, jolla yhteisöjen tuomioistuin voisi alentaa sakkoa – jonka suuruus on tällä hetkellä 2 150 000 euroa.

D Ensimmäistä valitusperustetta ja viidennten valitusperusteen toista osaa koskeva välipäätelmä

142. Tässä ensimmäisen valitusperusteen kolmannen osan osalta esitetyn ratkaisun mukaan⁹⁹ valituksenalainen tuomio on kumottava kokonaan ja asia on palautettava ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ratkaistavaksi.

143. Mikäli yhteisöjen tuomioistuin tekisi kuitenkin – tässä esitetyn näkemyksen vas-

taisesti – sen päätelmän, että kyseinen valitusperuste on perusteeton, valituksenalainen tuomio pitäisi joka tapauksessa kumota seitsemännen valitusperusteen perusteella¹⁰⁰ siltä osin kuin siinä hylätään TU:n vaatimus sille määrättyjen sakkojen kumoamisesta. Siinä tapauksessa sakkoja pitäisi alentaa ja valitus hylätä muilta osin.

VI Oikeudenkäyntikulut

144. Yhteisöjen tuomioistuimen työjärjestyksen 122 artiklan ensimmäisen kohdan mukaan yhteisöjen tuomioistuin päättää oikeudenkäyntikuluista vain, jos valitus on perusteeton tai jos valitus on perusteltu ja yhteisöjen tuomioistuin ratkaisee itse riidan lopullisesti.

145. Koska asia tässä ensimmäisen valitusperusteen osalta ehdotetun ratkaisun mukaan on kuitenkin palautettava kokonaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ratkaistavaksi, oikeudenkäyntikuluista on päätettävä myöhemmin.¹⁰¹

99 – Tämän ratkaisuehdotuksen 120–127 kohta.

100 – Vrt. tältä osin ensimmäisen valitusperusteen loppuhuomautuksesta ja viidennten valitusperusteen toisesta osasta tämän ratkaisuehdotuksen 128–141 kohdassa esitetyt toteamukset.

101 – Vrt. tältä osin esim. asia C-279/98 P, Cascades v. komissio, tuomio 16.11.2000 (Kok. 2000, s. I-9693, 82 kohta); yhdistetyt asiat C-83/01 P, C-93/01 P ja C-94/01 P, Chronopost ym. v. Ufex ym., tuomio 3.7.2003 (Kok. 2003, s. I-6993, 45 kohta) ja asia C-111/02 P, parlamentti v. Reynolds, tuomio 29.4.2004 (Kok. 2004, s. I-5475, tuomiolauselman 3 kohta).

VII Ratkaisuehdotus

146. Edellä esitetyn perusteella ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin ratkaisisi asian seuraavalla tavalla:

- 1) Euroopan yhteisöjen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen asiassa T-5/00 ja T-6/00, Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied ym. vastaan komissio, 16.12.2003 antama tuomio kumotaan.
- 2) Asia palautetaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ratkaistavaksi.
- 3) Oikeudenkäyntikuluista päätetään myöhemmin.